

Badanie wiedzy uczniów szkół ponadpodstawowych **w zakresie postaw obywatelskich i sposobów ich realizacji**

Grudzień 2025

Skuteczni już na starcie! – projekt popularyzacji postaw obywatelskich w środowisku uczniowskim – Zadanie publiczne finansowane ze środków otrzymanych w 2025 r. od Ministra Edukacji w ramach programu „Młodzi obywatele” na podstawie umowy zawartej 21 lipca 2025 r. Wartość dofinansowania: 162 700 PLN Całkowita wartość zadania: 180 800 PLN.

Spis treści

Część I. Opis przeprowadzonego badania

1. Cel badania

2. Metodologia badania

3. Analiza odpowiedzi

3.1. Metryczka

3.1.1. Wiek uczestników badania

3.1.2. Płeć

3.1.3. Typ szkoły

3.1.4. Miejsce zamieszkania

3.2. Wiedza obywatelska

3.3. Postawy obywatelskie

3.4. Praktyki obywatelskie

Część II. Raport z przeprowadzonego badania

1. Podstawa opracowania raportu

2. Wnioski

2.1. Wiedza obywatelska

2.2. Świadomość i gotowość młodzieży do podejmowania aktywności obywatelskich.

2.2.1. Postawy obywatelskie

2.2.2. Praktyki (aktywności) obywatelskie

3. Rekomendacje

Część I. Opis przeprowadzonego badania

1. Cel badania

Badanie miało na celu diagnozę poziomu wiedzy, świadomości oraz aktywności obywatelskiej uczniów szkół ponadpodstawowych w Polsce, a także identyfikację preferowanych i stosowanych przez nich sposobów realizacji postaw obywatelskich. Na podstawie danych zebranych w ramach niniejszego badania, opracowany został Raport dotyczący stanu wiedzy, świadomości i gotowości młodzieży do podejmowania aktywności obywatelskich. Wyniki badań pozwoliły ocenić, w jakim stopniu obecna podstawa programowa i działania wychowawcze sprzyjają kształtowaniu świadomych, aktywnych postaw obywatelskich oraz jakie zmiany lub ulepszenia mogą zostać wprowadzone w systemie oświaty. Ponadto wyniki badań posłużyły do opracowania rekomendacji dla programów nauczania i praktyk szkolnych.

2. Metodologia badania

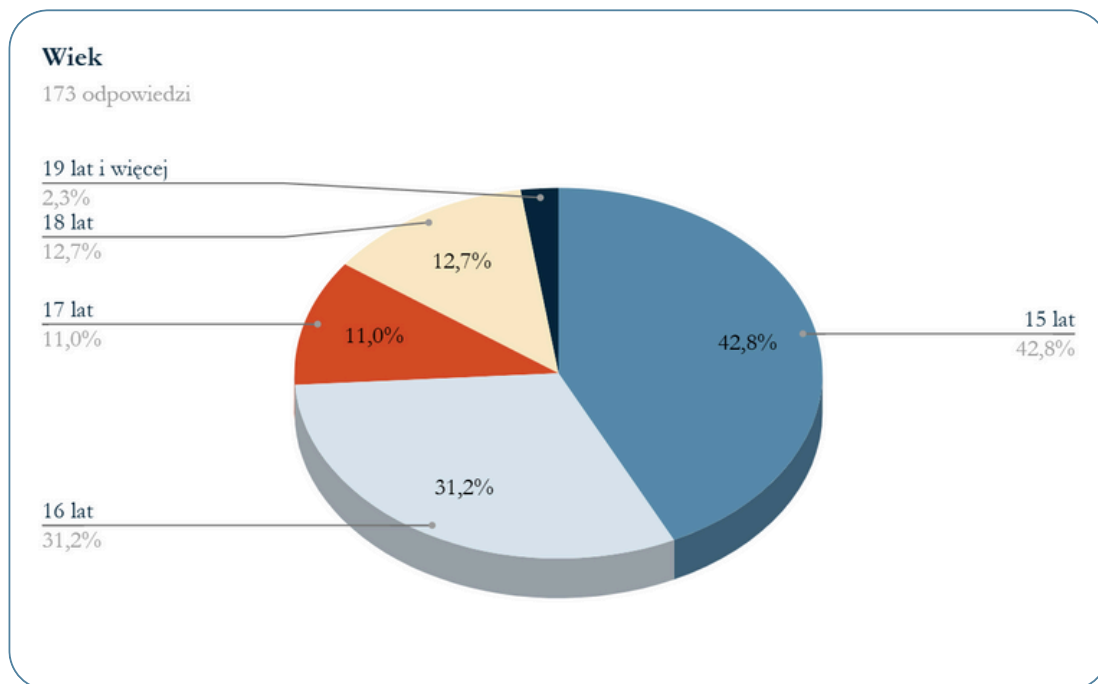
Zastosowaną metodą badawczą było ilościowe badanie sondażowe, przeprowadzone w formie ankiety internetowej (CAWI). Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety stworzony w Formularzach Google, dostępny dla uczniów w formule anonimowej i dobrowolnej. Kwestionariusz składał się z kilku części tematycznych. W części metryczkowej respondenci podali podstawowe cechy społeczno-demograficzne, takie jak wiek, płeć, typ szkoły oraz miejsce zamieszkania. Druga część dotyczyła wiedzy obywatelskiej i obejmowała dwadzieścia pytań jednokrotnego wyboru, odnoszących się do ustroju państwa, działania organów władzy publicznej, praw wyborczych oraz aktualnych wydarzeń politycznych. Trzecia część obejmowała pytania dotyczące postaw obywatelskich, w których uczniowie, korzystając ze skali Likerta, określali stopień zgody z twierdzeniami dotyczącymi m.in. udziału w wyborach, rozumienia obowiązków obywatelskich oraz znaczenia działań społecznych. Kolejna sekcja badała praktyki obywatelskie – częstotliwość śledzenia informacji, udział w inicjatywach społecznych, w tym wolontariacie czy działalności samorządowej, oraz gotowość do weryfikowania informacji. W części dotyczącej motywacji i barier uczniowie wskazywali, co zachęca ich do podejmowania aktywności społecznych oraz co im w tym przeszkadza. Ostatnia część kwestionariusza miała charakter eksploracyjny. Zawierała ona pytanie otwarte o oczekiwania edukacyjne, dotyczące działań szkolnych, które mogłyby pomóc w lepszym rozumieniu i realizowaniu postaw obywatelskich.

3. Analiza odpowiedzi

3.1. Metryczka

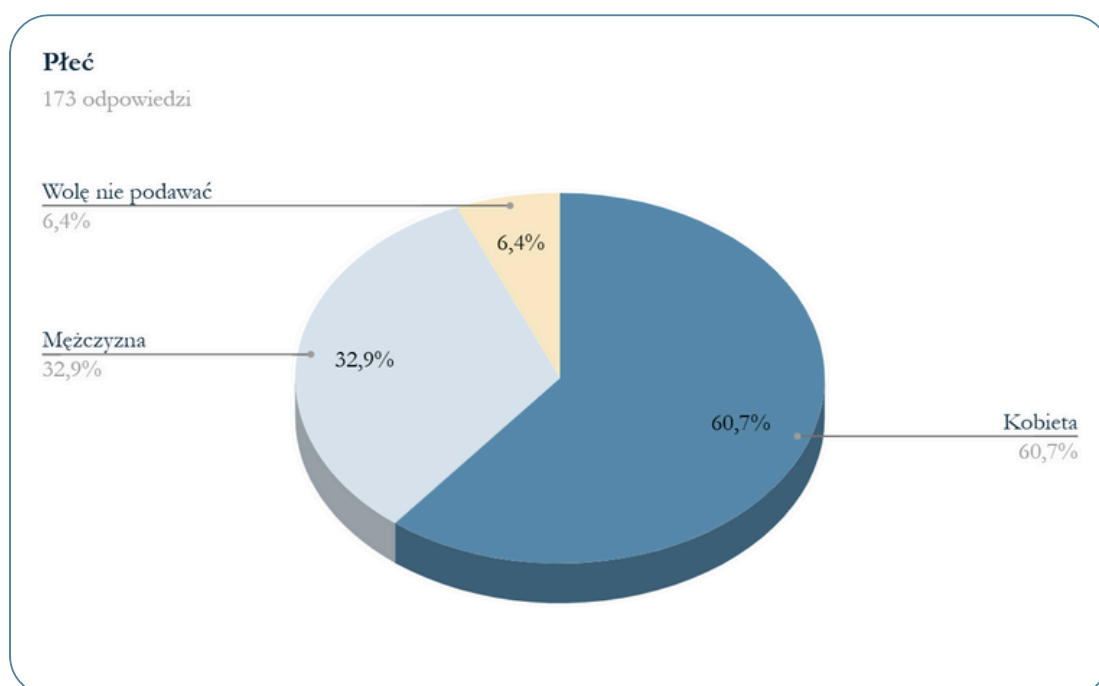
3.1.1. Wiek uczestników badania

Wśród 173 respondentów biorących udział w badaniu największą grupę stanowili uczniowie w wieku 15 lat, którzy odpowiadają za 42,8% wszystkich odpowiedzi. Jest to typowy wiek uczniów rozpoczynających naukę w szkołach ponadpodstawowych, co wskazuje, że badanie szczególnie dobrze dotarło do młodzieży z pierwszych klas. Drugą pod względem liczebności grupą byli szesnastolatki, stanowiący 31,2% próby, czyli w większości uczniowie klas drugich. Uczniowie starsi – w wieku 17 i 18 lat – byli reprezentowani w mniejszej liczbie; siedemnastolatki to 11% badanych, a osiemnastolatki 12,7%. Najmniej liczną kategorię stanowili respondenci w wieku 19 lat i więcej, którzy łącznie odpowiadają jedynie za 2,3% próby. Struktura wieku pokazuje więc wyraźną dominację młodszych roczników szkolnych, co warto uwzględnić przy interpretacji wyników dotyczących wiedzy, postaw i aktywności obywatelskiej, ponieważ doświadczenia i świadomość obywatelska mogą różnić się w zależności od etapu edukacji i wieku uczniów.

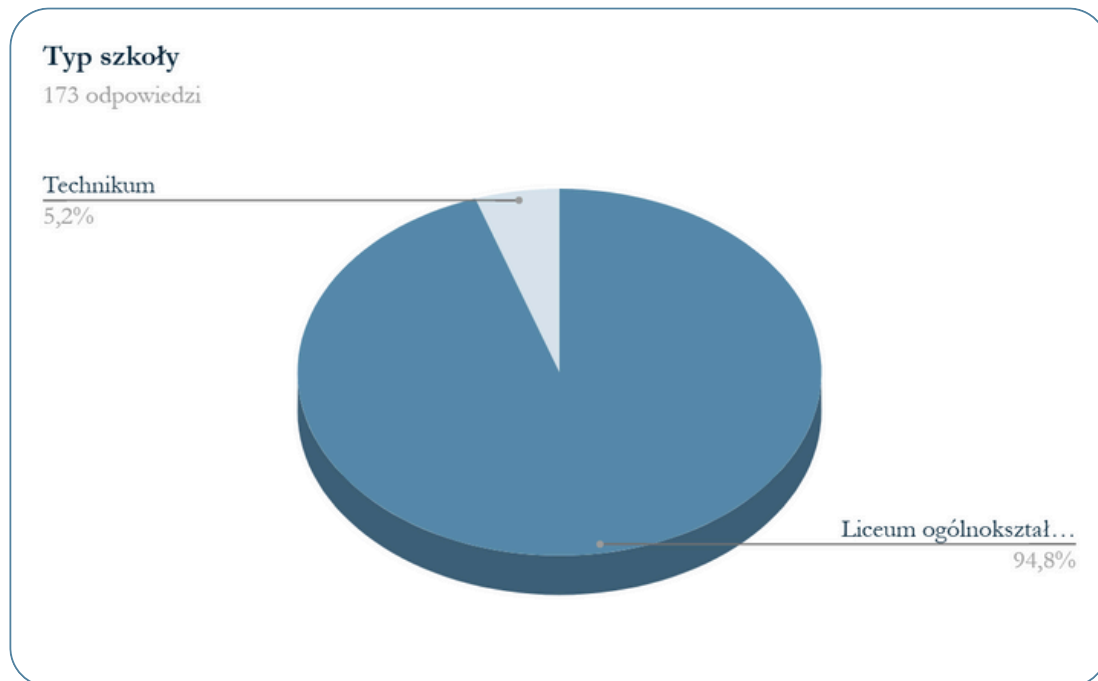
3.1.2. Płeć

W badaniu wzięło udział 173 uczniów, spośród których zdecydowaną większość stanowiły osoby identyfikujące się jako kobiety – 105 respondentek, co odpowiada 60,7% całej próby. Mężczyźni stanowili 57 osób, czyli 32,9% badanych. Niewielka grupa, licząca 11 osób (6,4%), zadeklarowała, że nie chce podawać swojej płci. Struktura płci jest więc wyraźnie zdominowana przez respondentki, co może mieć wpływ na wyniki dotyczące postaw i aktywności obywatelskiej.

3.1.3. Typ szkoły

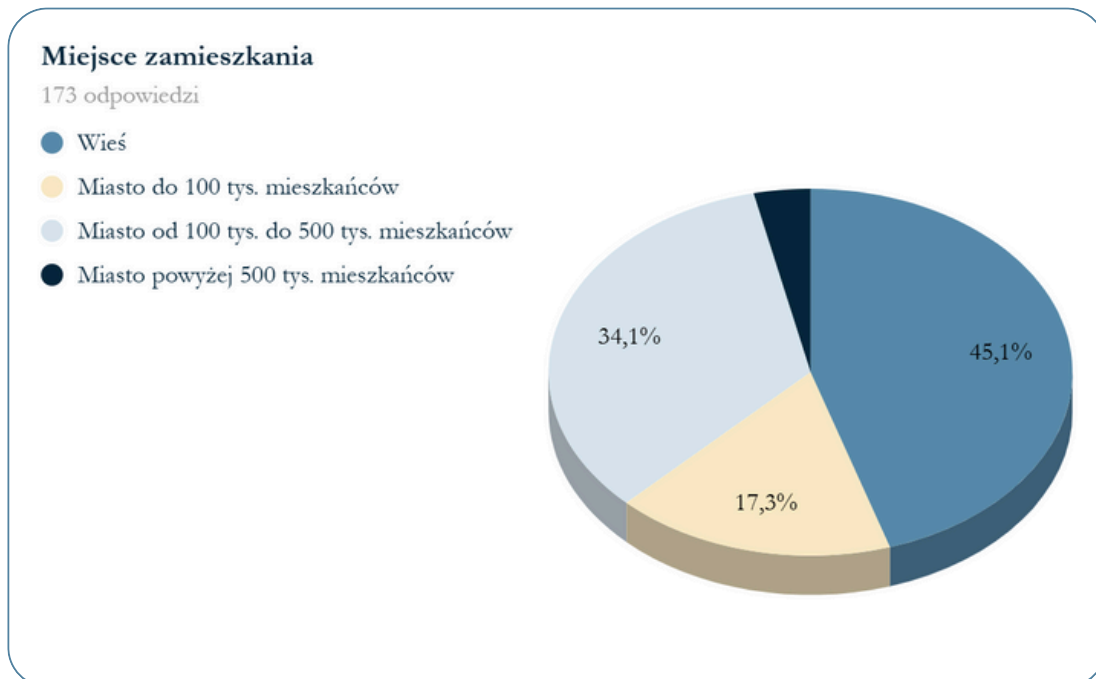
W badaniu niemal cała próba respondentów pochodzi z liceów ogólnokształcących. Uczniowie tego typu szkoły stanowią aż 164 osoby, czyli 94,8% wszystkich ankietowanych. Zdecydowanie mniej liczną grupę tworzą uczniowie technikum, których w badaniu pojawiło się jedynie 9 (5,2%). Wśród odpowiedzi nie odnotowano przedstawicieli szkół branżowych. Tak silna dominacja licealistów sugeruje, że wyniki badania odnoszą się przede wszystkim do młodzieży uczęszczającej do szkół przygotowujących do matury i późniejszego kształcenia akademickiego. Może to mieć wpływ na poziom wiedzy obywatelskiej, deklarowane postawy czy częstotliwość podejmowanych aktywności, ponieważ uczniowie liceów często uczestniczą w innych formach edukacyjnych i społecznych niż młodzież szkół branżowych czy techników.

3.1.4. Miejsce zamieszkania

W badaniu wzięli udział uczniowie pochodzący z różnych typów miejscowości, przy czym największą grupę stanowili respondenci mieszkający na wsi – 78 osób, co odpowiada 45,1% całej próby. Drugą pod względem liczebności kategorią były osoby zamieszkujące miasta średniej wielkości, od 100 do 500 tysięcy mieszkańców; tę grupę reprezentowało 59 uczniów, czyli 34,1% badanych. Kolejne 30 osób (17,3%) pochodziło z miast do 100 tysięcy mieszkańców, natomiast najmniej liczną grupę, zaledwie 6 respondentów (3,5%), stanowili uczniowie z największych polskich aglomeracji liczących ponad 500 tysięcy mieszkańców.

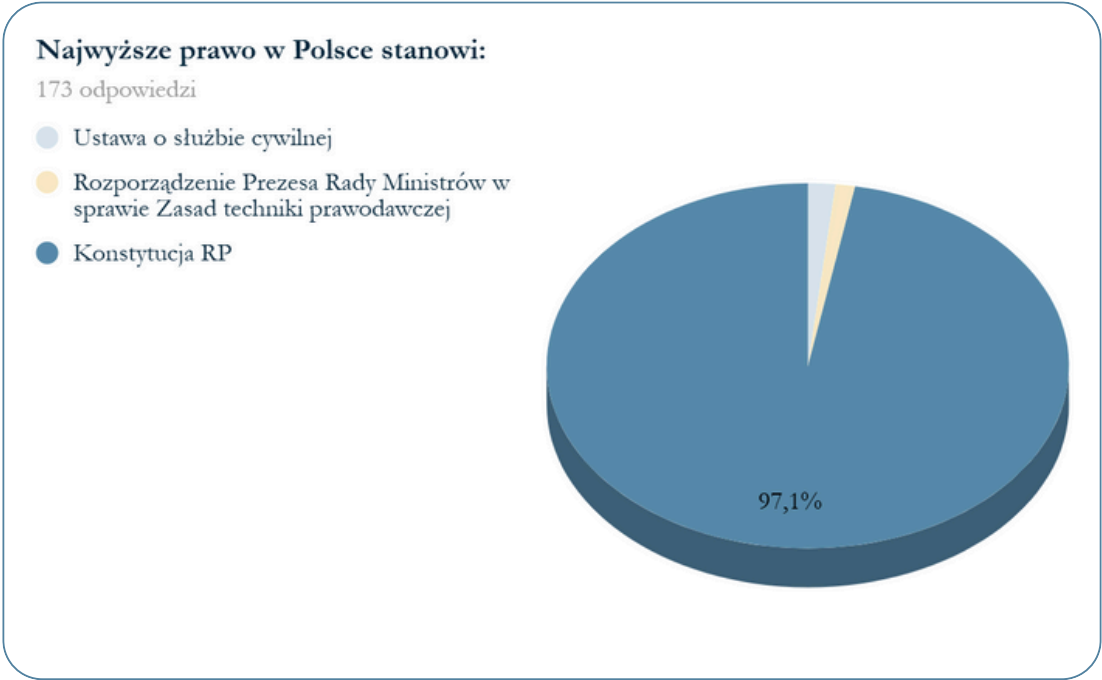
Struktura ta wskazuje, że badanie objęło przede wszystkim młodzież z terenów wiejskich oraz średnich miast, natomiast uczniowie z największych metropolii są w próbie reprezentowani w minimalnym stopniu. Może to wpływać na interpretację wyników dotyczących wiedzy, postaw i aktywności obywatelskiej, ponieważ miejsce zamieszkania bywa istotnym czynnikiem różnicującym dostęp do inicjatyw społecznych, ofert edukacyjnych czy doświadczeń związanych z życiem publicznym.

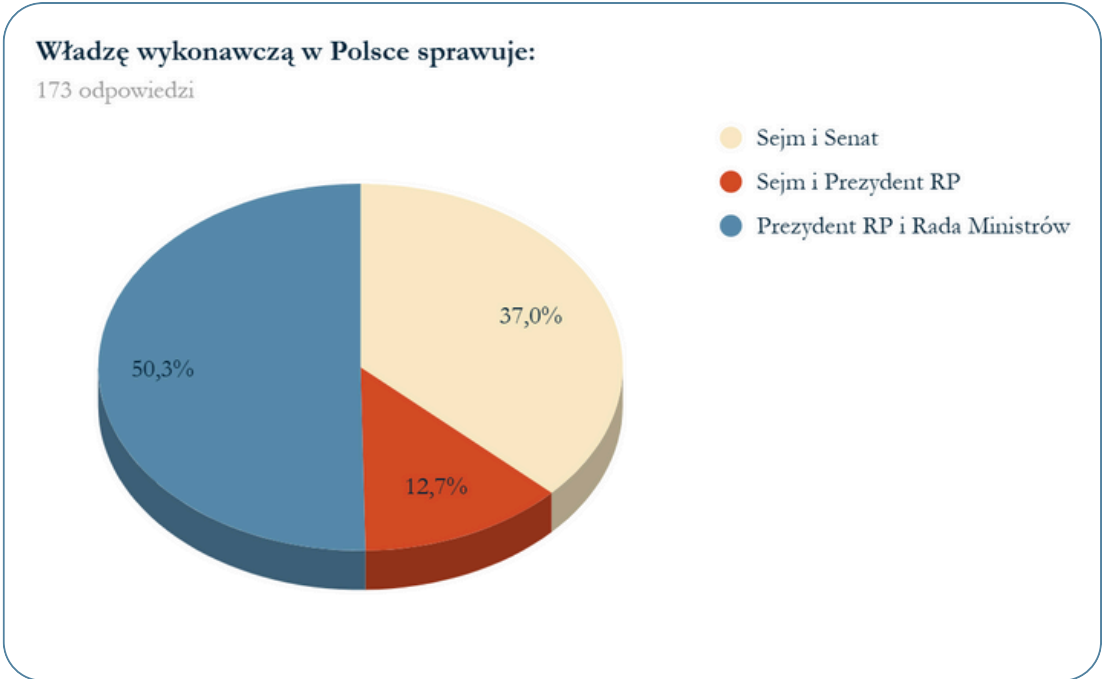
3.2. Wiedza obywatelska

W ramach tej sekcji przygotowano 20 zamkniętych jednokrotnego wyboru z zakresu wiedzy obywatelskiej. Pytania odnosiły się zarówno do ogólnych zagadnień dotyczących ustroju Polski oraz funkcjonowania jej organów państwowych, jak również aktualnych kwestii z polskiej sceny politycznej.

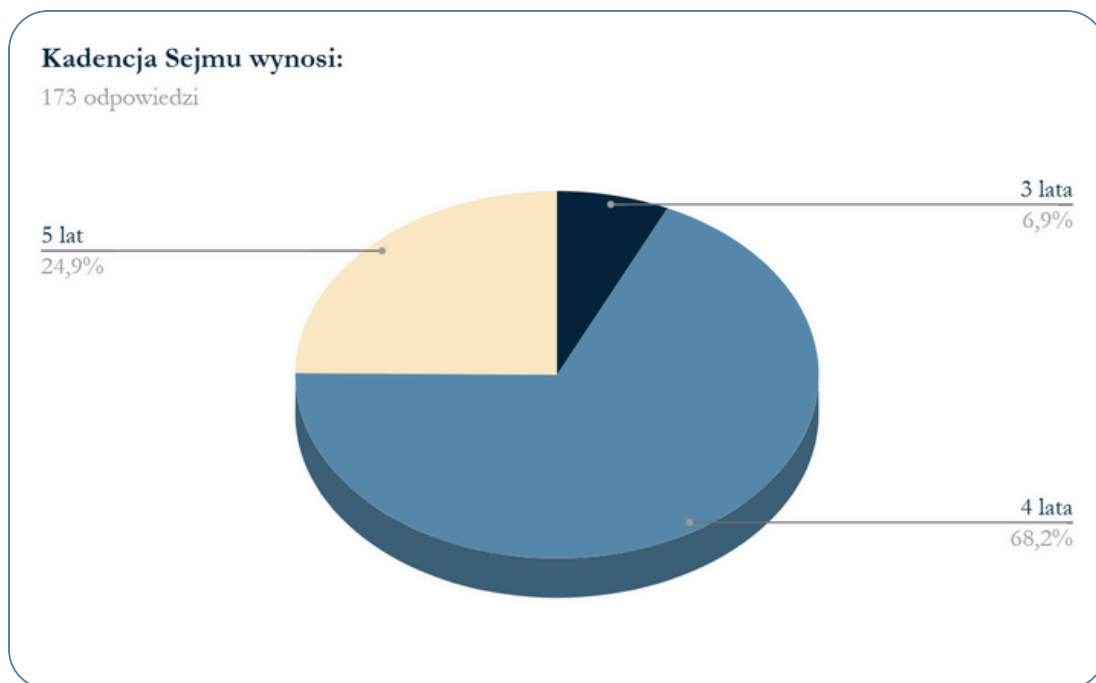
W pierwszym pytaniu, dotyczącym najwyższego prawa w Polsce, zdecydowana większość uczniów wskazała poprawnie Konstytucję RP – aż 168 osób. Jedynie pojedyncze osoby zaznaczyły odpowiedzi błędne, takie jak ustawa o służbie cywilnej czy rozporządzenie w sprawie zasad techniki prawodawczej. Wynik ten pokazuje, że fundamentalne pojęcie hierarchii aktów prawnych jest dla młodzieży dobrze znane.

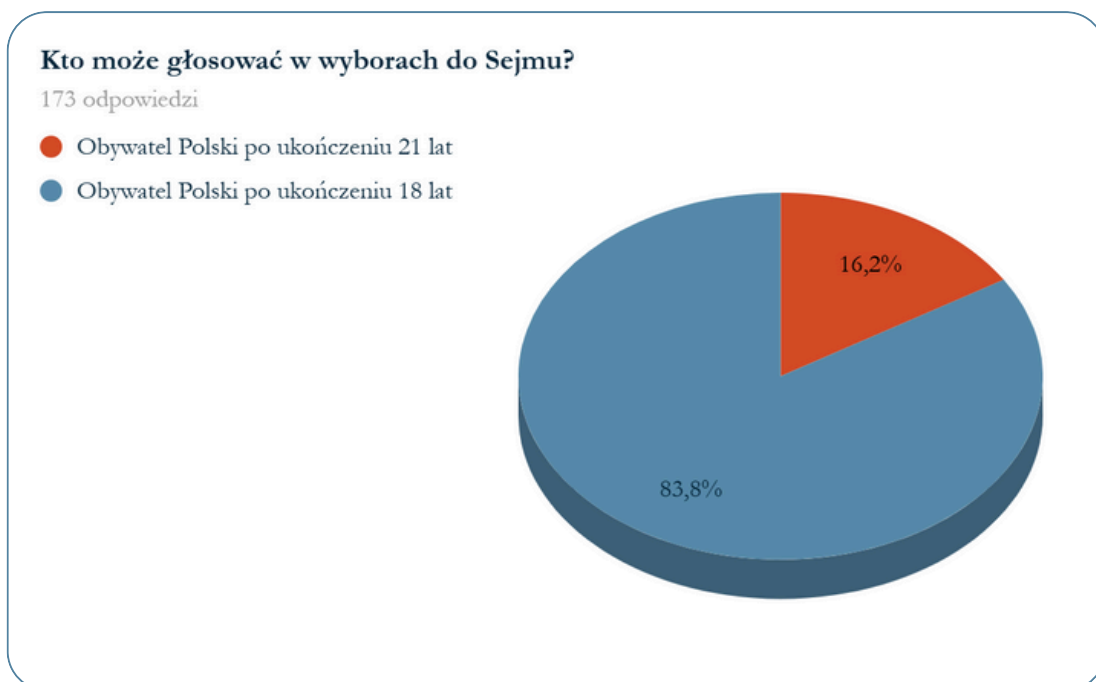
Drugie pytanie, odnoszące się do tego, kto sprawuje władzę wykonawczą w Polsce, okazało się trudniejsze. Choć najczęściej wybieraną odpowiedzią była poprawna para: Prezydent RP i Rada Ministrów (87 wskazań), to aż 64 uczniów błędnie wskazało Sejm i Senat jako organy władzy wykonawczej. Pokazuje to, że część młodzieży myli kompetencje władzy ustawodawczej i wykonawczej, co może wynikać z powierzchownego rozumienia podziału władz.

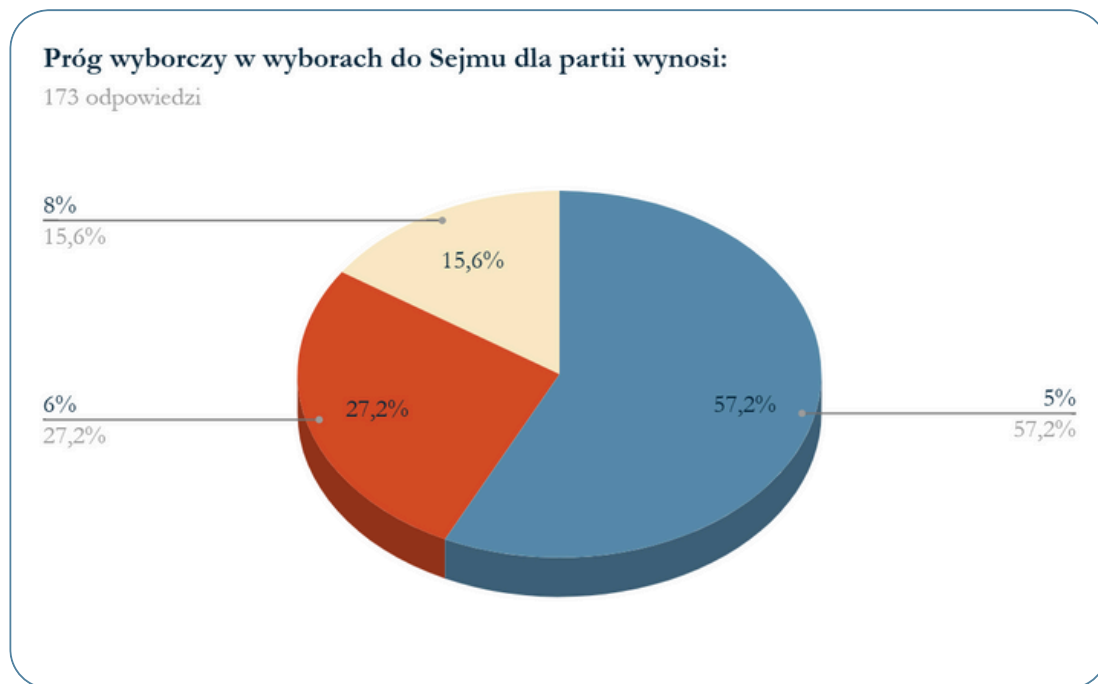
W pytaniu o długość kadencji Sejmu największa grupa uczniów, bo 118, prawidłowo podała cztery lata. Mimo to 43 respondentów błędnie wskazało pięcioletnią kadencję, a 12 trzyletnią, co może sugerować brak utrwalenia tej informacji lub mylenie kadencji różnych organów.

W zakresie czynnego prawa wyborczego młodzież radziła sobie bardzo dobrze. Na pytanie, kto może głosować w wyborach do Sejmu, aż 145 osób poprawnie zaznaczyło obywateli polskich po ukończeniu 18 lat. Jedynie 28 uczniów błędnie wskazało wiek 21 lat jako moment nabycia tego prawa. Wynik ten świadczy o dobrej podstawowej wiedzy wyborczej.

Próg wyborczy dla partii politycznych również okazał się stosunkowo dobrze rozpoznawalny: 99 osób wskazało poprawną wartość 5%. Jednak spora grupa, 74 uczniów, wybrała błędne odpowiedzi (głównie 8%), co może sugerować brak precyzyjnej wiedzy o mechanizmach systemu wyborczego.

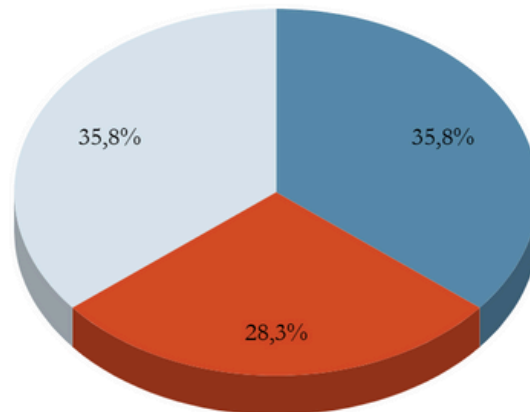

W pytaniu o organ stwierdzający ważność wyborów do Sejmu i Senatu odpowiedzi rozłożyły się po równo między poprawny Sąd Najwyższy i błędną Państwową Komisję Wyborczą (po 62 wskazania), natomiast 49 uczniów wskazało Trybunał Konstytucyjny. Sytuacja ta wskazuje, że kompetencje obu instytucji często są przez uczniów utożsamiane i wymagają lepszego wyjaśnienia w ramach edukacji obywatelskiej.

Ważność wyborów do Sejmu i Senatu stwierdza:

173 odpowiedzi

- Sąd Najwyższy
- Trybunał Konstytucyjny
- Państwowa Komisja Wyborcza

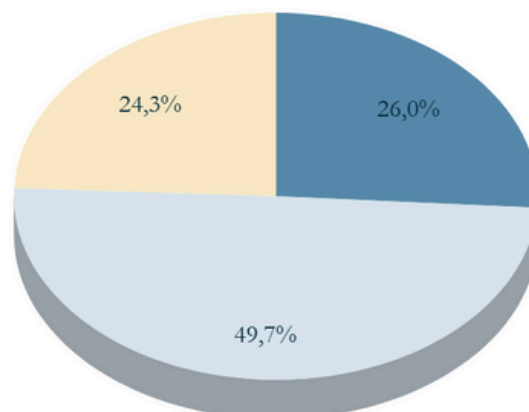

Z kolei kwestia inicjatywy ustawodawczej była problematyczna. Najwięcej osób, bo 86 – wiedziało, że posiada ją grupa co najmniej 100 000 obywateli. Niemniej jednak 87 uczniów wybrało inne odpowiedzi, co pokazuje, że mechanizmy demokracji bezpośredniej nie są dla wszystkich równie zrozumiałe.

Inicjatywa ustawodawcza przysługuje:

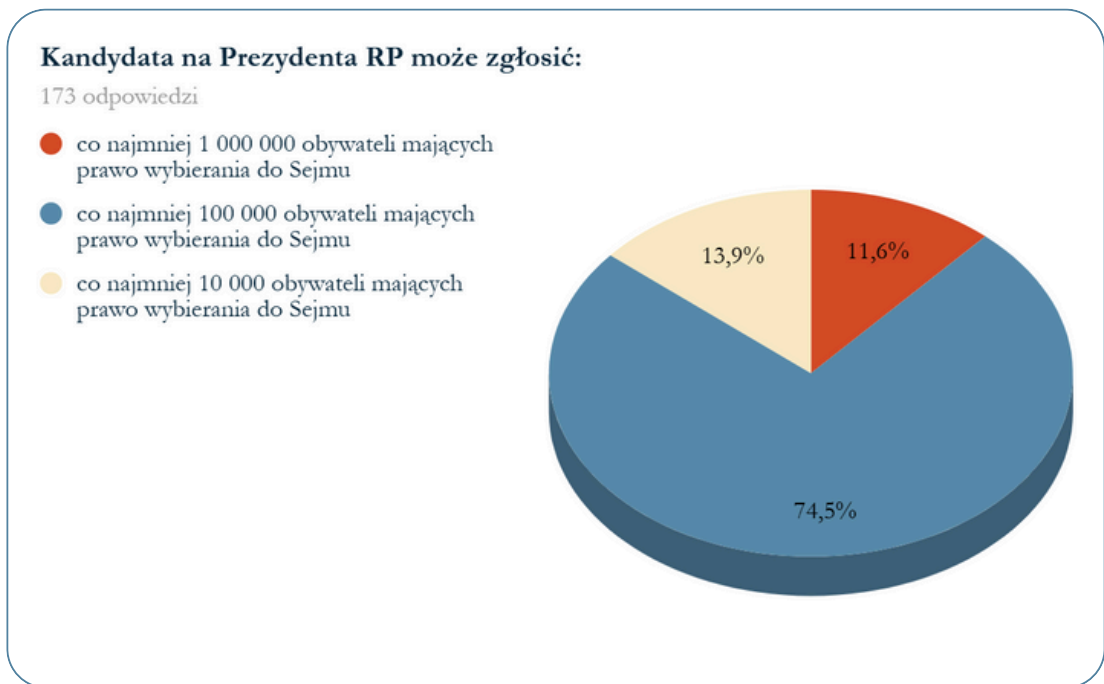
173 odpowiedzi

- Prezesowi Rady Ministrów
- grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu
- Marszałkowi Sejmu

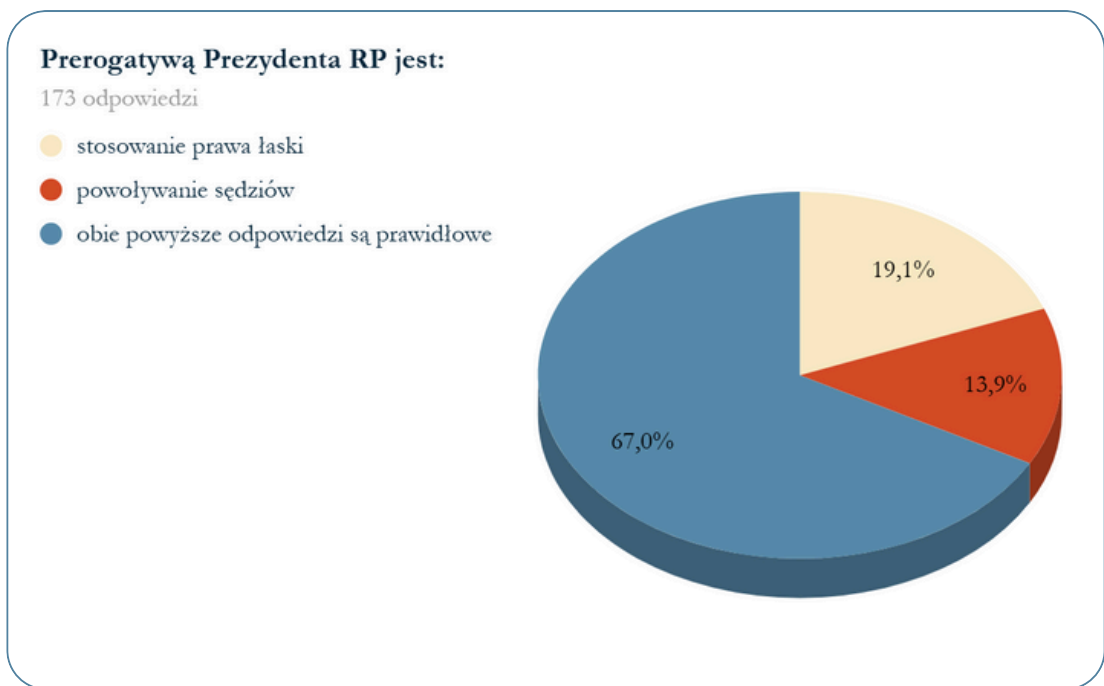

W pytaniu o zgłaszanie kandydatów na Prezydenta RP poprawną odpowiedź wskazało aż 129 uczniów, co świadczy o dość dobrej znajomości procedur wyborczych. Jednak 44 osoby

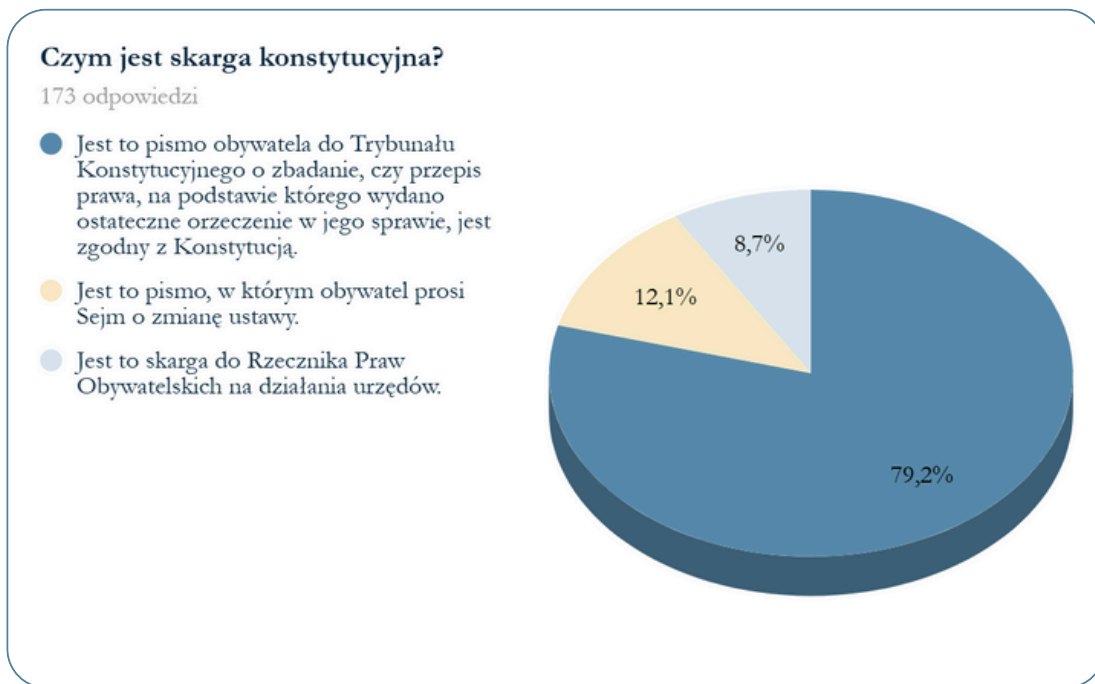
wybrały odpowiedzi błędne, co ponownie wskazuje na lukę w zrozumieniu formalnych wymagań procesu wyborczego.

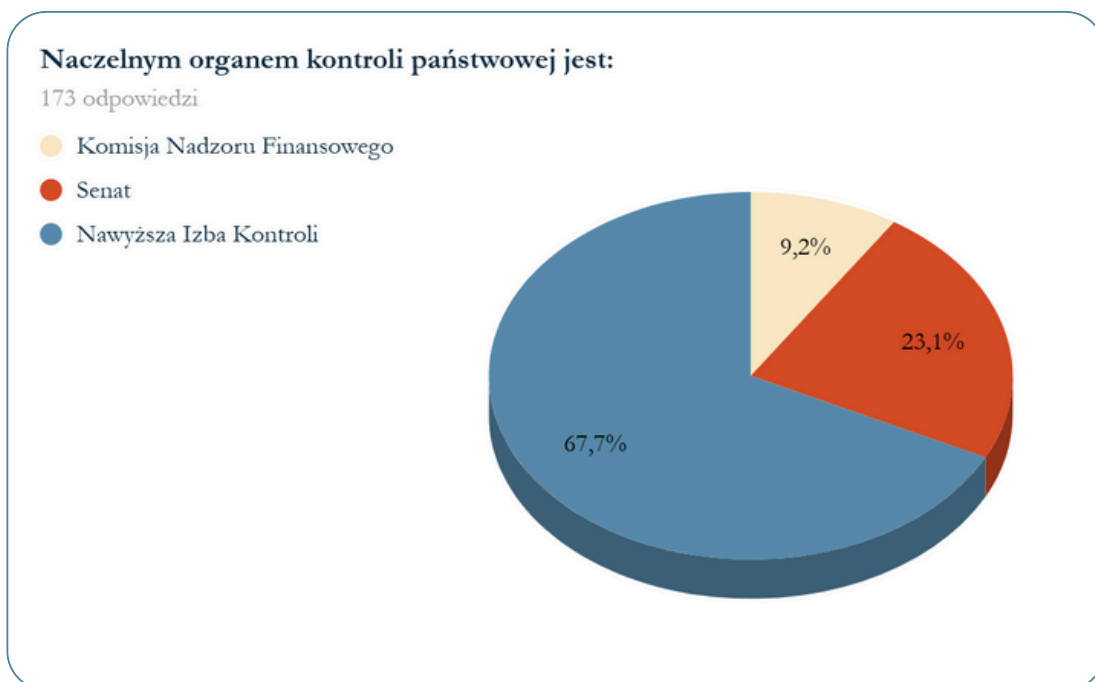
Pytanie o prerogatywy Prezydenta okazało się, podobnie jak poprzednie, jednym z najłatwiejszych. Zdecydowana większość, 116 respondentów, poprawnie wskazała, że zarówno stosowanie prawa łaski, jak i powoływanie sędziów należą do kompetencji prezydenta. Pozostali uczniowie wskazywali tylko jedną z tych czynności, nie zdając sobie sprawy, że obie należą do katalogu prerogatyw.

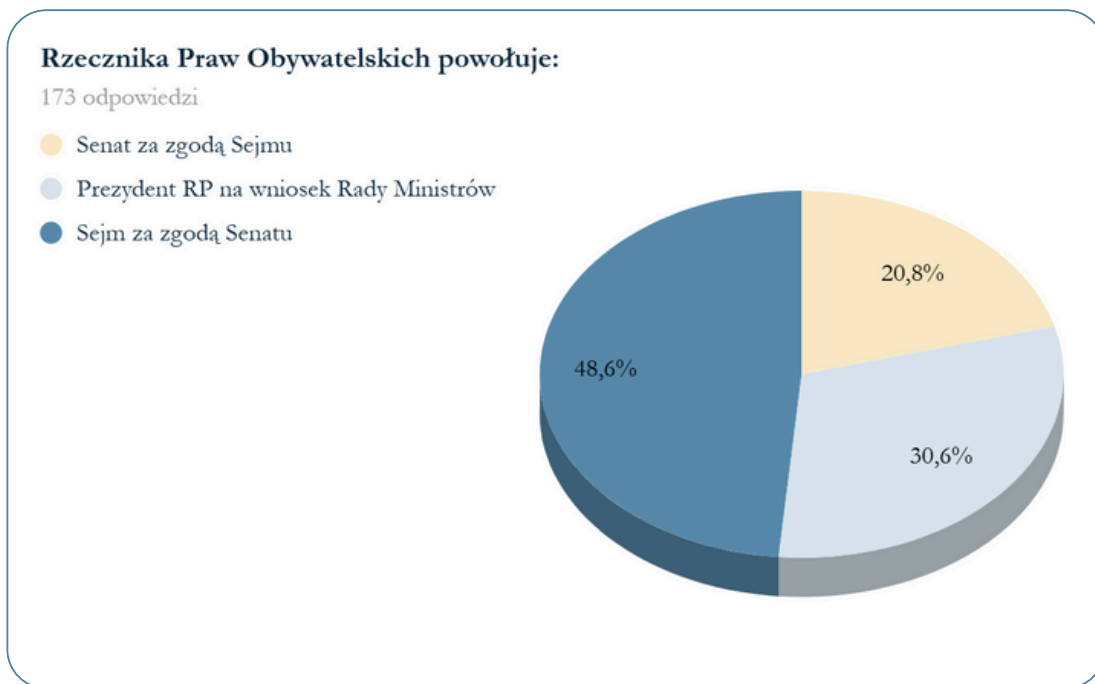
Skarga konstytucyjna została z kolei poprawnie zidentyfikowana przez 137 uczniów jako pismo obywatela kierowane do Trybunału Konstytucyjnego. Mniejsza grupa respondentów myliła ją z prośbą o zmianę ustawy lub skargą do Rzecznika Praw Obywatelskich, co pokazuje, że pojęcia te bywają w odbiorze młodzieży zbliżone.

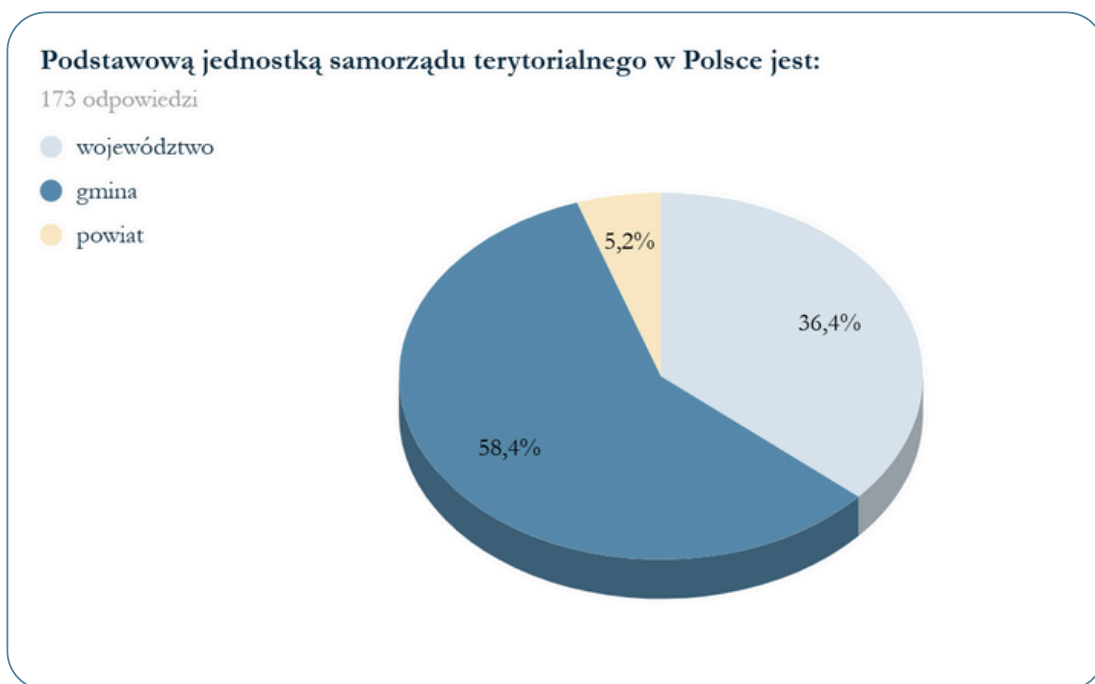
Następne pytanie, dotyczące naczelnego organu kontroli. W tym zakresie 117 respondentów wskazało poprawnie Najwyższą Izbę Kontroli, jednak 56 osób błędnie wybrało Senat lub Komisję Nadzoru Finansowego, co sugeruje, że uczniowie nie zawsze kojarzą instytucje państwowe z ich faktycznym zakresem zadań.

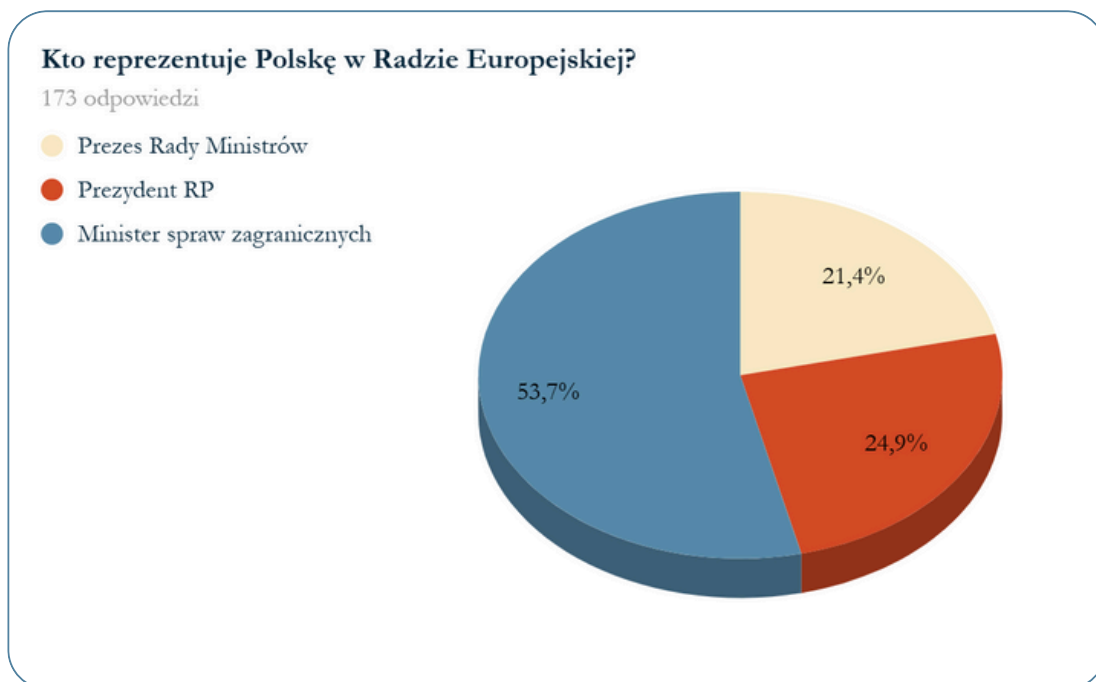
W pytaniu o powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich poprawnie odpowiedziało 84 uczniów, wskazując Sejm za zgodą Senatu. Pozostali błędnie przypisywali tę kompetencję prezydentowi lub innym organom, co może świadczyć o niepełnej znajomości zasad powoływania kluczowych instytucji stojących na straży praw obywatelskich.

W pytaniu o podstawową jednostkę samorządu terytorialnego najwięcej osób, bo 101 wskazało poprawnie gminę. Jedynie kilka osób wybrało powiat a kilkadziesiąt województwo.

W pytaniu o osobę reprezentującą Polskę w Radzie Europejskiej prawidłową odpowiedź – Prezesa Rady Ministrów – wskazało jedynie 37 uczniów. Zdecydowana większość udzieliła odpowiedzi błędnych, z czego najwięcej, bo 93 osoby, uważało, że Polskę reprezentuje minister spraw zagranicznych, a kolejne 43 wskazały Prezydenta RP. Wynik ten pokazuje, że dla młodzieży rola poszczególnych organów w polityce europejskiej jest mało przejrzysta, a wiedza na temat funkcjonowania instytucji Unii Europejskiej wymaga wzmocnienia.

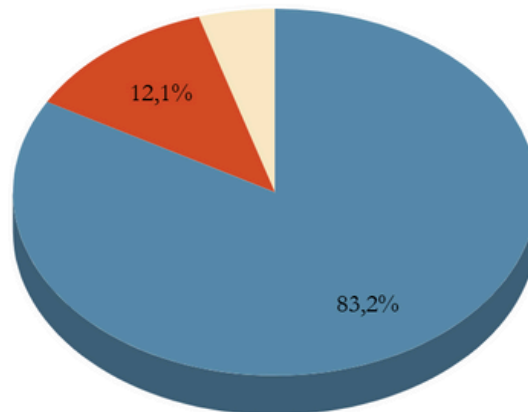

W pytaniu dotyczącym powszechnego obowiązku wojskowego zdecydowana większość uczniów udzieliła odpowiedzi poprawnej. Aż 144 osoby prawidłowo wskazały, że obowiązek ten dotyczy mężczyzn – obywateli polskich od 18. roku życia, co jest zgodne z obowiązującymi przepisami. Jedynie 21 uczniów błędnie uznało, że obowiązek ten obejmuje zarówno kobiety, jak i mężczyzn, a kolejne 8 osób wskazało, że dotyczy on wszystkich mieszkańców Polski.

Powszechny obowiązek wojskowy dotyczy:

173 odpowiedzi

- mężczyźni - obywatele polskich od 18 roku życia
- kobiet i mężczyzn - obywateli polskich od 18 roku życia
- osób mieszkających na terenie RP od 18 roku życia

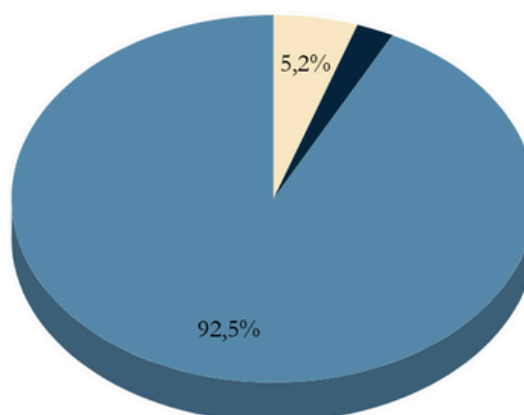

Pytanie o to, kto przeszedł do drugiej tury wyborów prezydenckich w Polsce w 2025 roku, zostało rozpoznane bardzo dobrze – 160 uczniów poprawnie wskazało duet Rafał Trzaskowski i Karol Nawrocki. Zaledwie 9 osób wybrało błędną odpowiedź z Donaldem Tuskiem, a tylko 4 uczniów wskazało inną, również niepoprawną konfigurację. Wynik ten świadczy o wysokiej świadomości tego konkretnego wydarzenia politycznego.

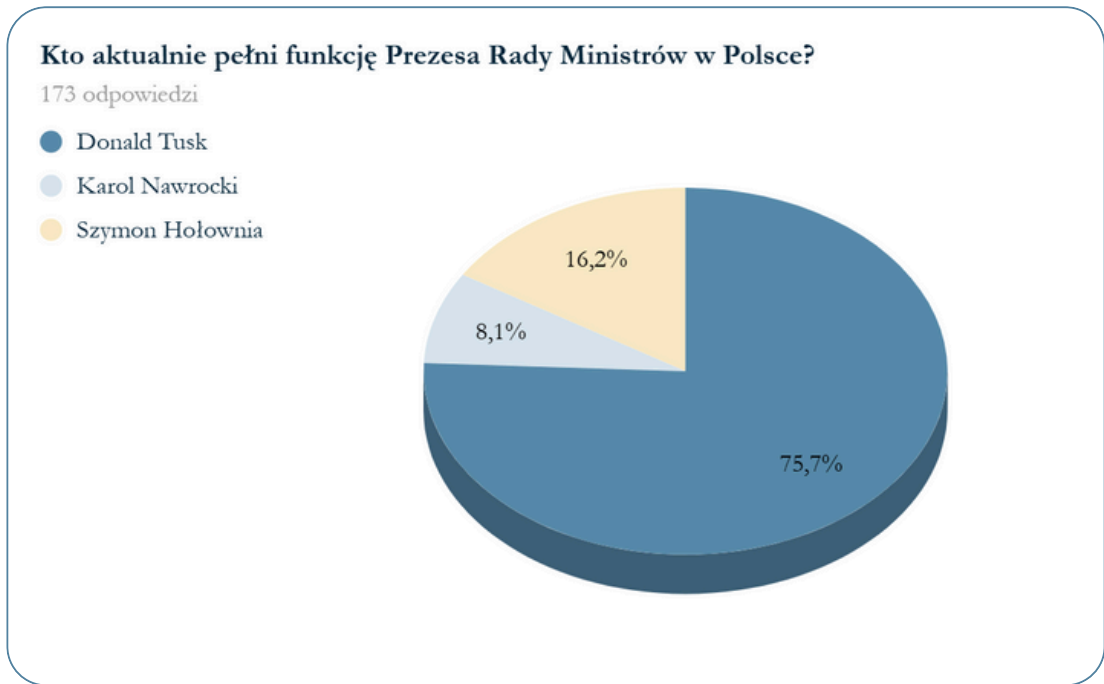
Kto przeszedł do drugiej tury wyborów prezydenckich w Polsce w 2025 roku?

173 odpowiedzi

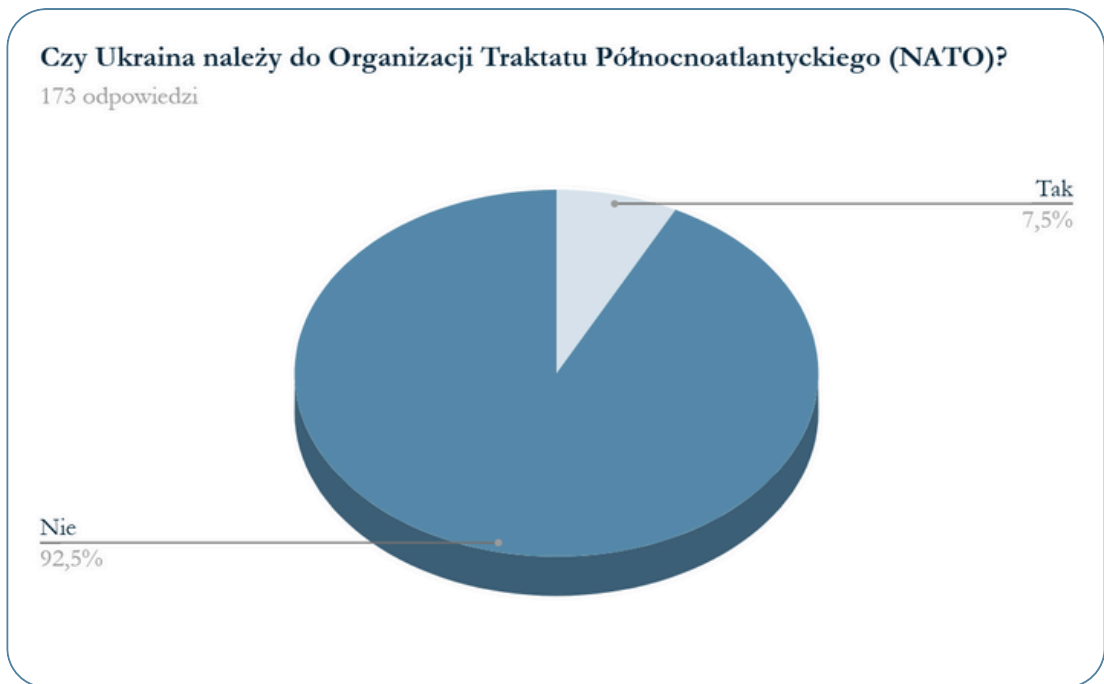
- Donald Tusk i Karol Nawrocki
- Andrzej Duda i Rafał Trzaskowski
- Rafał Trzaskowski i Karol Nawrocki

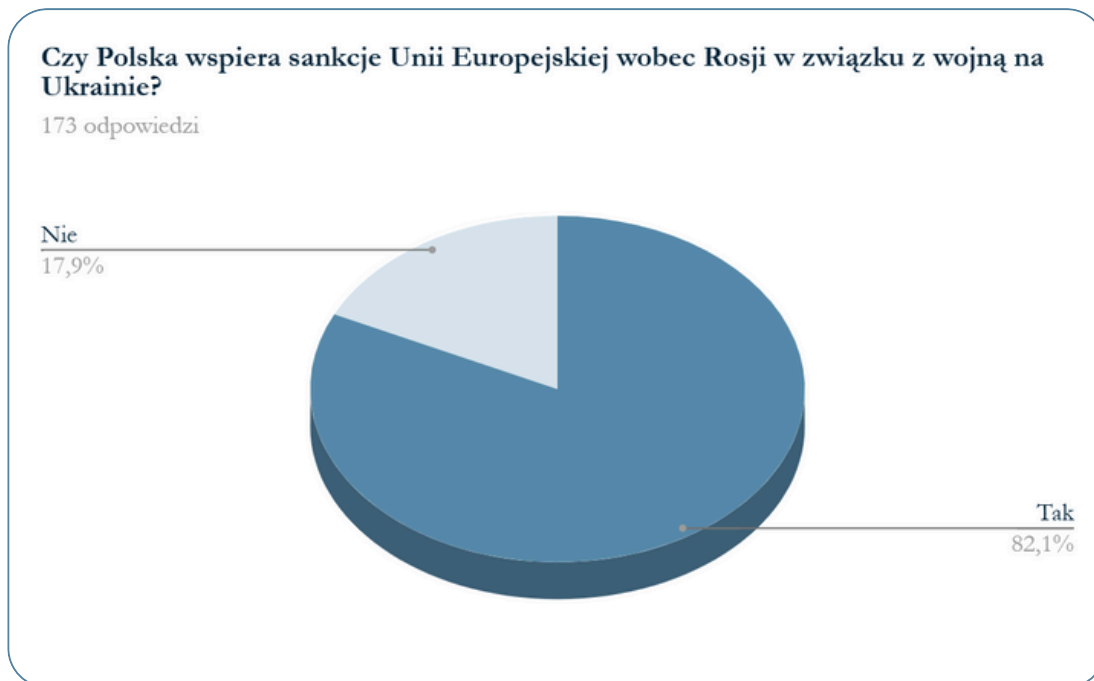
W pytaniu o aktualnego premiera 131 uczniów poprawnie wskazało Donalda Tuska. Pozostałe odpowiedzi – 28 wskazań Szymona Hołowni oraz 14 wskazań Karola Nawrockiego – sugerują, że część uczniów kieruje się skojarzeniami z osobami widocznymi w debacie publicznej, a nie wiedzą o formalnym pełnieniu funkcji.

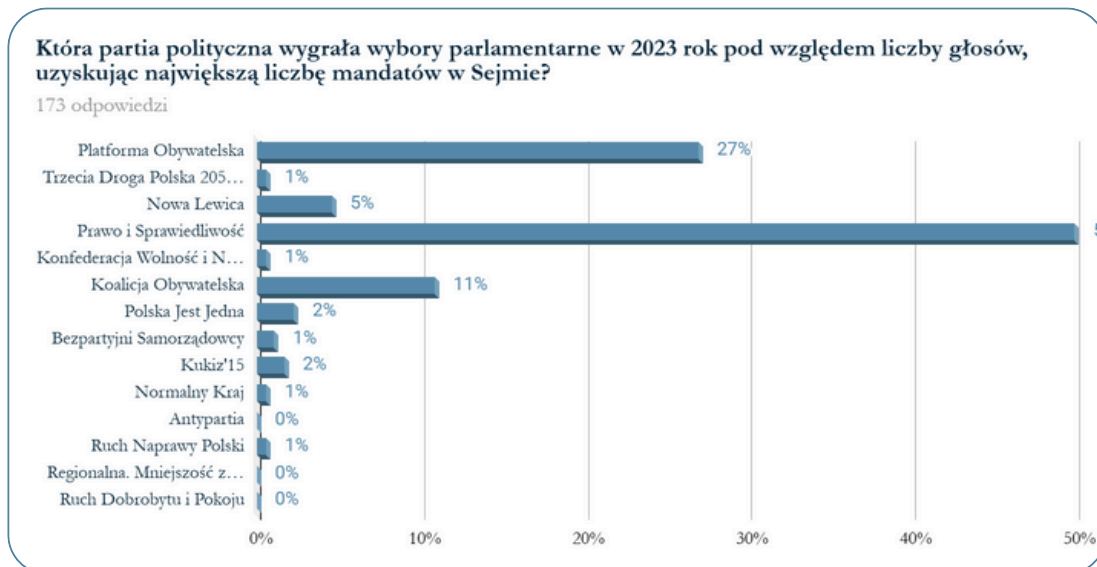
Wiedza młodzieży na temat członkostwa Ukrainy w NATO jest bardzo dobra – 160 uczniów poprawnie odpowiedziało, że Ukraina do NATO nie należy, podczas gdy tylko 13 udzieliło odpowiedzi błędnej.

W przypadku pytania o to, czy Polska wspiera sankcje UE wobec Rosji, poprawnie odpowiedziało 142 uczniów, a 31 zaznaczyło odpowiedź „nie”, co wskazuje na częściową niepewność lub rozbieżności w odbiorze informacji międzynarodowych.

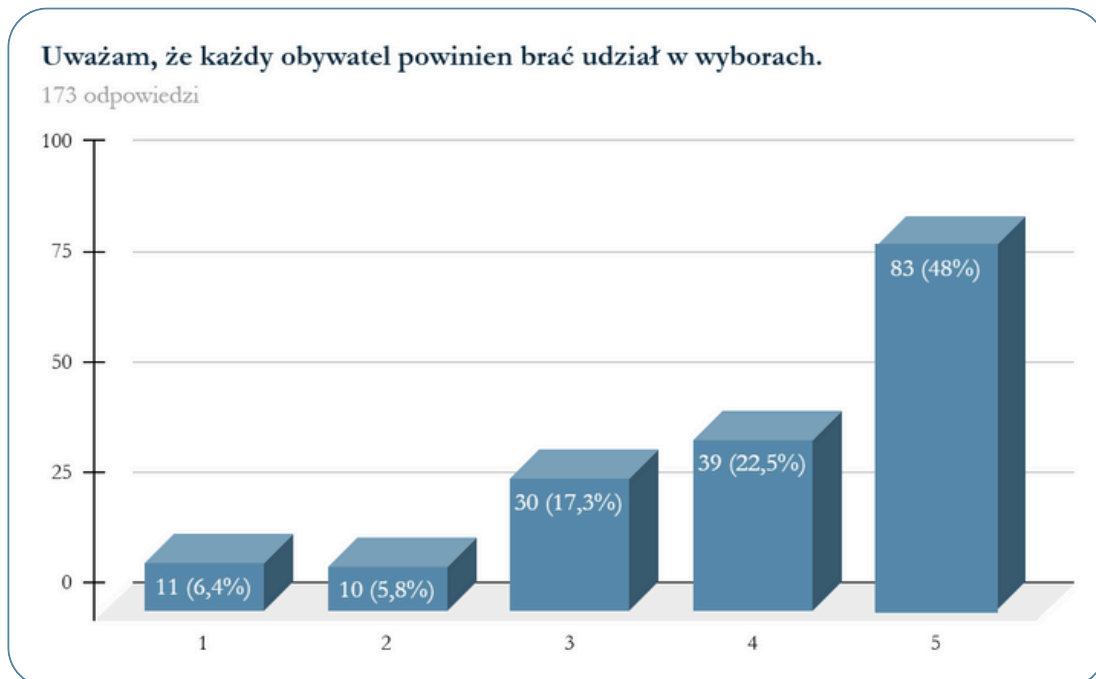
Dużo trudności sprawiło pytanie o wyniki wyborów parlamentarnych z 2023 roku. Wynik poprawny – Prawo i Sprawiedliwość – zaznaczyło 86 uczniów, natomiast znacząca grupa wskazała odpowiedzi błędne: 47 wybrało Platformę Obywatelską, a 19 Koalicję Obywatelską. Pozostałe wskazania rozłożyły się na inne komitety. Wyniki te pokazują, że młodzież często myli wyniki wyborów z bieżącym układem politycznym, co wskazuje na niedostateczne śledzenie faktów dotyczących sceny politycznej.

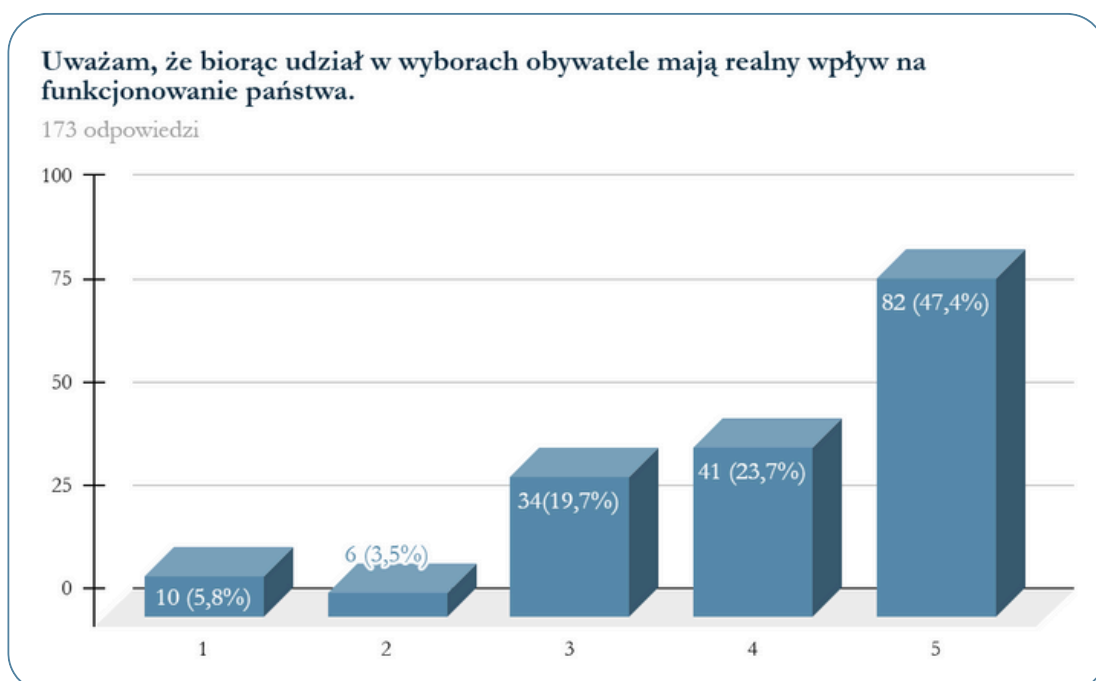
3.3. Postawy obywatelskie

W części dotyczącej postaw obywatelskich uczniowie oceniali sześć stwierdzeń w pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało całkowity brak zgody, a 5 pełną zgodę. Analiza odpowiedzi wskazuje, że młodzież w zdecydowanej większości deklaruje dojrzałe i prospołeczne podejście do podstawowych obowiązków obywatelskich, choć w niektórych obszarach widoczne są istotne różnice zdań.

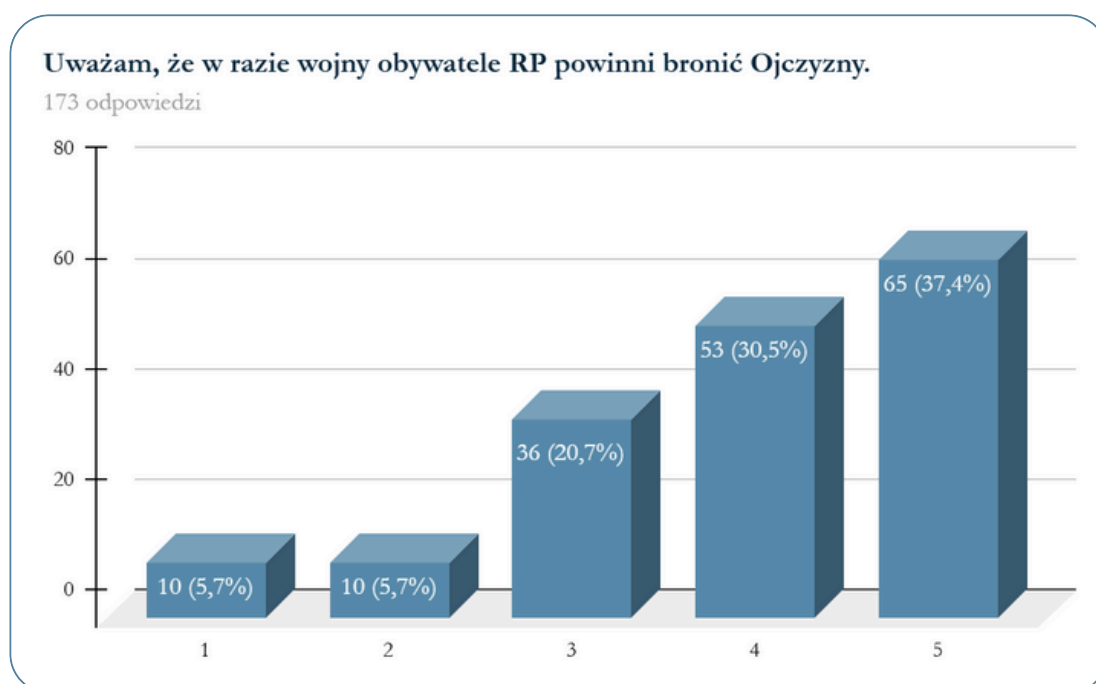
W pytaniu dotyczącym przekonania, że każdy obywatel powinien brać udział w wyborach, uczniowie w zdecydowanej większości wyrażali aprobatę dla tego obowiązku. Największą grupę stanowiły osoby wybierające najwyższy poziom zgody (83 uczniów), a kolejne 39 również popierało to stwierdzenie, choć w mniej stanowczy sposób. Odpowiedzi neutralne udzielone przez 30 uczniów wskazują na pewien dystans lub niepewność, natomiast jedynie 21 respondentów deklarowało brak zgody, co dowodzi, że idea powszechnego udziału w wyborach jest wśród młodzieży szeroko akceptowana.

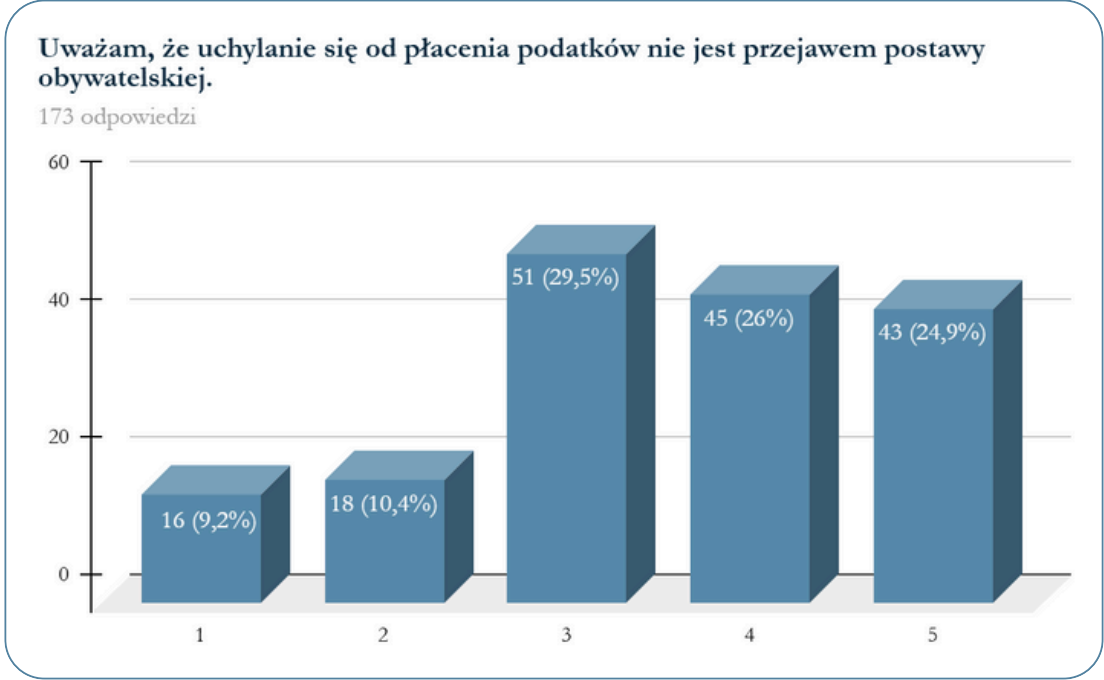
W odniesieniu do poglądu, że udział w wyborach daje obywatelom realny wpływ na funkcjonowanie państwa, również dominowały postawy pozytywne. Zdecydowanie zgadzało się z tym stwierdzeniem 82 uczniów, a 41 wyrażało zgodę w sposób umiarkowany. Jednocześnie wysoki odsetek odpowiedzi neutralnych (34) oraz 16 odpowiedzi negatywnych sugeruje, że część młodych ludzi pozostaje sceptyczna wobec praktycznej skuteczności udziału w wyborach, co może wynikać z obserwacji sceny politycznej lub ograniczonego doświadczenia obywatelskiego.

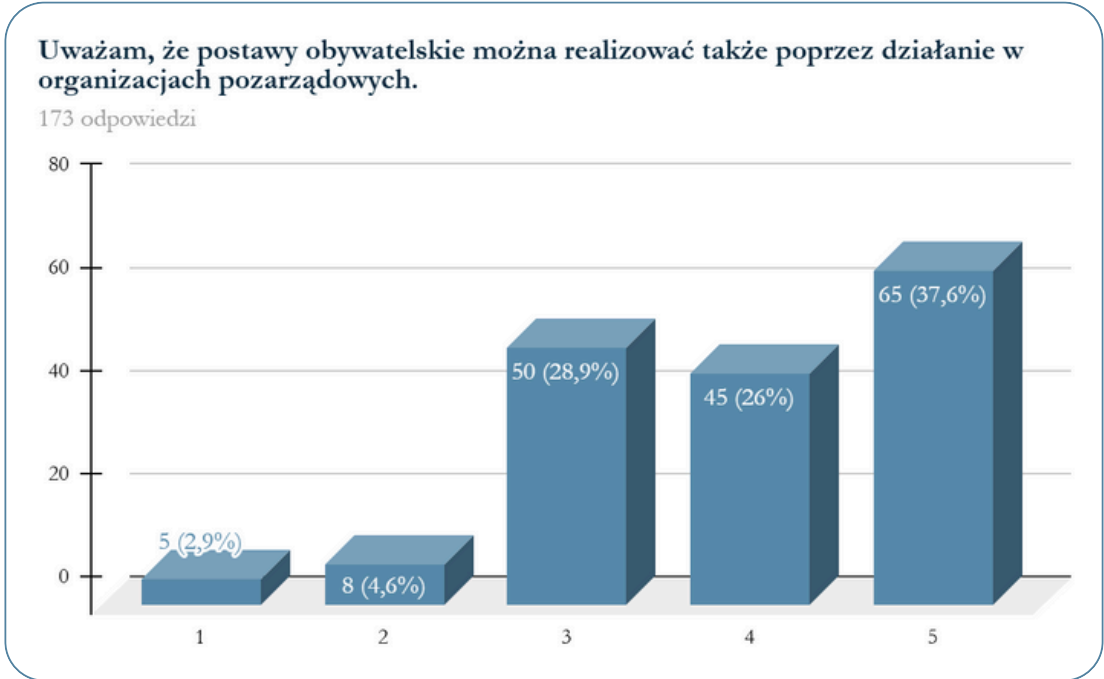
Stwierdzenie dotyczące obowiązku obrony Ojczyzny w przypadku wojny spotkało się z wyraźnym poparciem większości uczniów. Najlicniejsza grupa – 65 osób – zdecydowanie zgodziła się z takim obowiązkiem, a kolejne 53 wyraziły zgodę w sposób umiarkowany. 36 uczniów wybrało odpowiedź neutralną, co może wskazywać na brak jednoznacznego stanowiska lub niepewność co do tego zagadnienia. Jednocześnie najmniejsza grupa – 20 respondentów – zadeklarowała brak zgody, co może odzwierciedlać indywidualne przekonania moralne, motywacje pacyfistyczne, krytyczny stosunek do militarizmu lub obawy związane z własnym bezpieczeństwem.

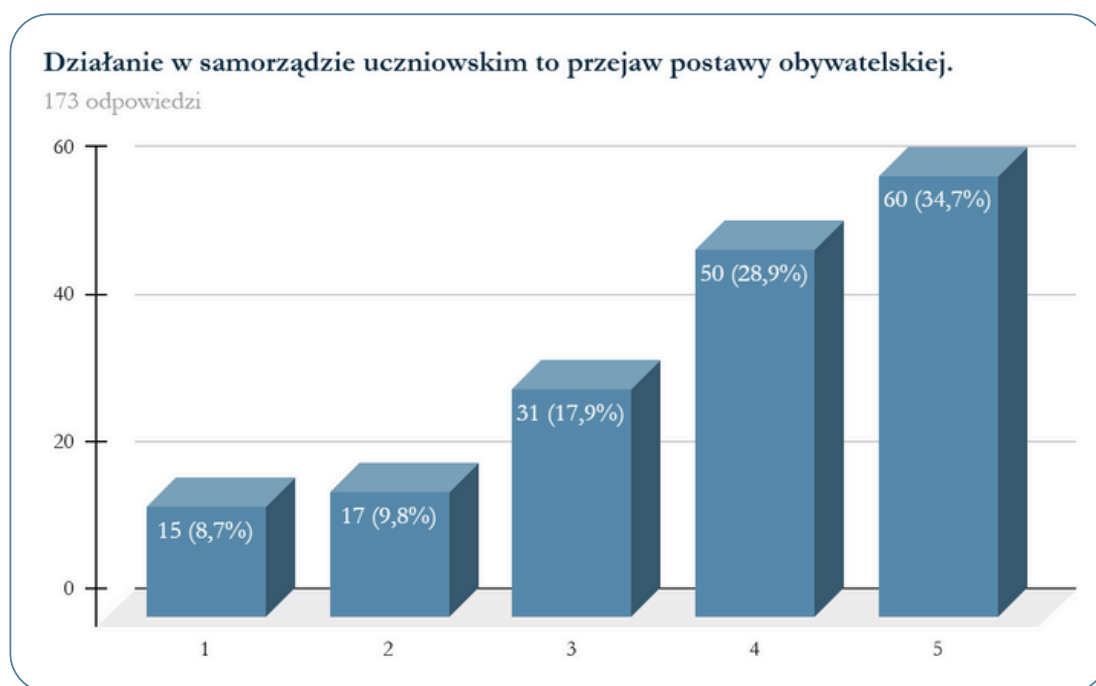
W pytaniu dotyczącym tego, czy uchylanie się od płacenia podatków nie jest przejawem postawy obywatelskiej, rozkład odpowiedzi również wskazuje na przewagę zapatrywań zgodnych z podstawowymi normami społecznymi. Aż 43 uczniów zdecydowanie popierało to stwierdzenie, kolejne 45 zgadzało się w sposób umiarkowany, a 51 przyjęło postawę neutralną. Jedynie 34 osoby nie zgodziły się z takim ujęciem, co pokazuje, że choć większość młodzieży dostrzega znaczenie podatków dla funkcjonowania państwa, część uczniów nie wiąże uczciwości podatkowej z obywatelskością lub nie ma w tej sprawie sprecyzowanych poglądów.

Stwierdzenie mówiące o tym, że postawy obywatelskie można realizować poprzez działanie w organizacjach pozarządowych, uzyskało szerokie poparcie. Łącznie 110 uczniów (45 zgadzających się i 65 zdecydowanie zgadzających się) wyraża świadomość, że aktywność społeczna może wykraczać poza tradycyjne formy udziału obywatelskiego. Mimo to 50 odpowiedzi neutralnych świadczy o tym, że dla wielu uczniów rola organizacji społecznych może być jeszcze nie do końca zrozumiała, a 13 odpowiedzi negatywnych pokazuje, że nie wszyscy łączą działanie w NGO z obywatelską aktywnością.

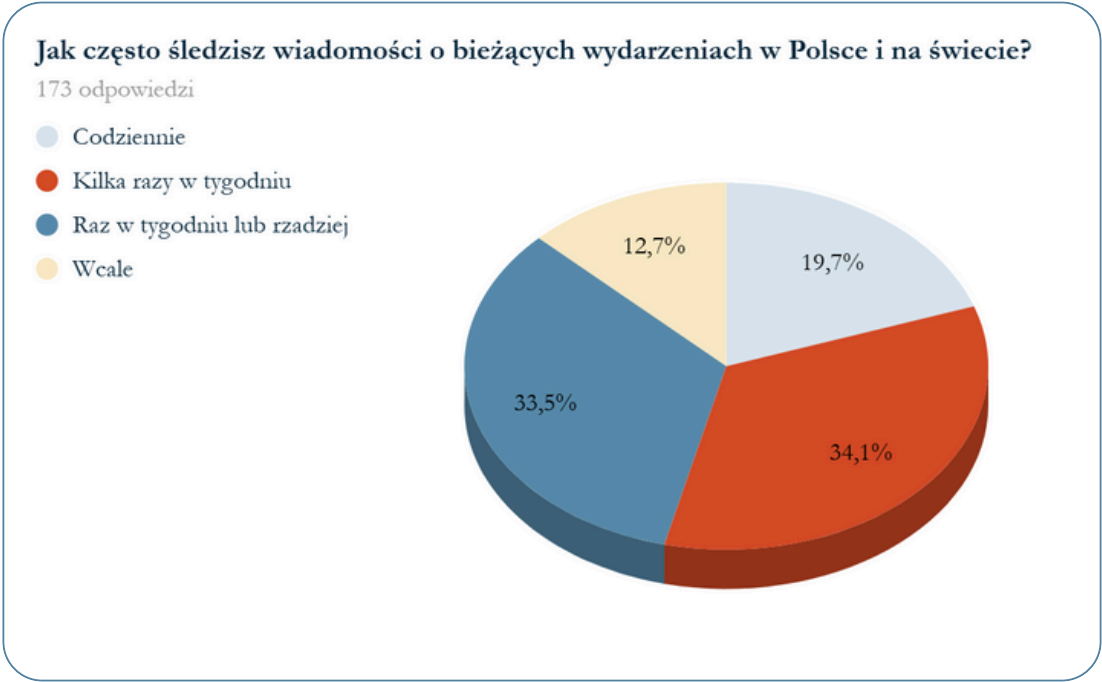
W ostatnim pytaniu dotyczącym oceny działalności w samorządzie uczniowskim jako przejawu postawy obywatelskiej ponownie dominowały odpowiedzi pozytywne. Zdecydowaną zgodę wyraziło 60 uczniów, a 50 kolejnych również popierało takie stwierdzenie. Jednocześnie 31 uczniów przyjęło postawę neutralną, a 32 osoby nie zgadzały się z takim ujęciem. Wynik ten sugeruje, że choć większość młodzieży dostrzega wartość samorządu uczniowskiego jako przestrzeni kształtowania kompetencji społecznych, część uczniów nie utożsamia aktywności szkolnej z realnym obywatelskim działaniem.

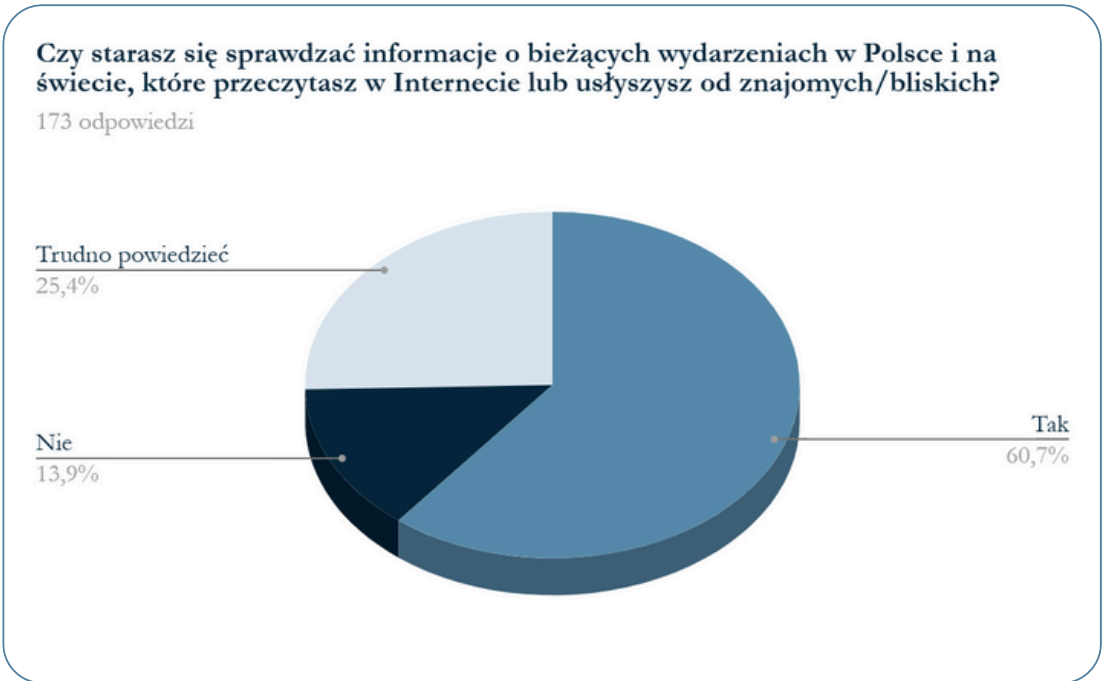
3.4. Praktyki obywatelskie

W tej sekcji znalazły pytania na temat praktyk obywatelskich - konkretnych działań, jakie podejmują młodzi obywatele i obywatelki Polski.

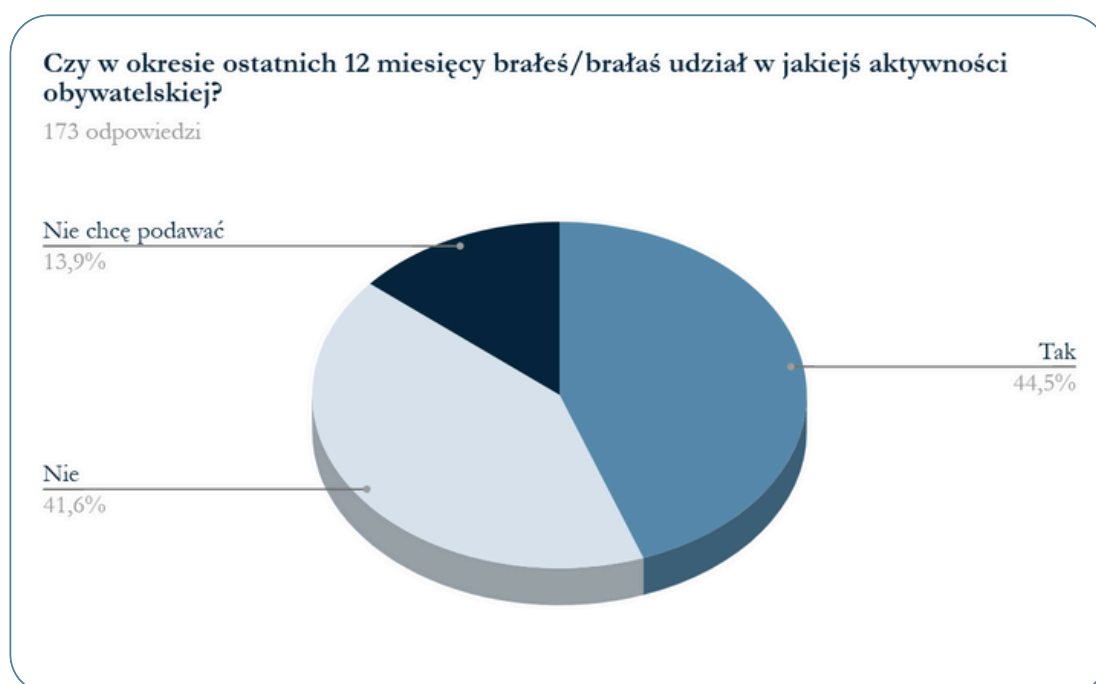
W pytaniu o częstotliwość śledzenia wiadomości o bieżących wydarzeniach w Polsce i na świecie uczniowie najczęściej wskazywali, że robią to kilka razy w tygodniu – tak odpowiedziało 59 respondentów, co stanowi największą grupę. Niewiele mniej, bo 58 uczniów, deklarowało, że śledzi wiadomości raz w tygodniu lub rzadziej, co sugeruje umiarkowany kontakt z informacjami publicznymi. 34 osoby przyznały, że robią to codziennie, natomiast 22 uczniów nie śledzi wiadomości wcale, co może świadczyć o braku zainteresowania tematyką publiczną lub o ograniczonych nawykach informacyjnych.

W pytaniu dotyczącym weryfikowania informacji o bieżących wydarzeniach, które uczniowie czytają w internecie lub słyszą od znajomych, największa grupa respondentów – 105 uczniów – zadeklarowała, że stara się sprawdzać takie informacje. Oznacza to, że większość młodzieży wykazuje świadomość zagrożeń związanych z dezinformacją i stosuje podstawowe zasady odpowiedzialnego korzystania z mediów. Jednocześnie 44 uczniów wybrało odpowiedź „trudno powiedzieć”, co może sugerować brak refleksji nad własnymi praktykami informacyjnymi lub nieregularne stosowanie weryfikacji. Najmniejsza grupa – 24 osoby – przyznała, że informacji nie sprawdza, co wskazuje, że wciąż istnieje grupa młodych ludzi podatnych na niezweryfikowane treści.

W pytaniu dotyczącym udziału w aktywnościach obywatelskich w ostatnich 12 miesiącach odpowiedzi uczniów rozłożyły się na trzy wyraźne grupy. 77 uczniów zadeklarowało, że brało udział w jakiejś formie aktywności obywatelskiej, co oznacza, że mniej niż połowa badanych ma doświadczenia związane z działaniami społecznymi lub publicznymi. 72 uczniów odpowiedziało „nie”, wskazując, że w tym czasie nie angażowali się w żadne przedsięwzięcia obywatelskie. Dodatkowo 24 osoby wybrały odpowiedź „nie chcę podawać”, co sugeruje, że część młodzieży może nie czuć się komfortowo ujawniając takie informacje lub nie jest pewna, czy ich działania można zakwalifikować jako aktywność obywatelską.

W pytaniu „W ciągu ostatnich 12 miesięcy brałem/am udział w:” uczniowie mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź. Spośród 173 badanych 72 osoby w ogóle nie podały żadnej aktywności, co oznacza, że nie brały udziału w żadnej z wymienionych form działań obywatelskich lub po prostu pozostawiły to pytanie bez odpowiedzi.

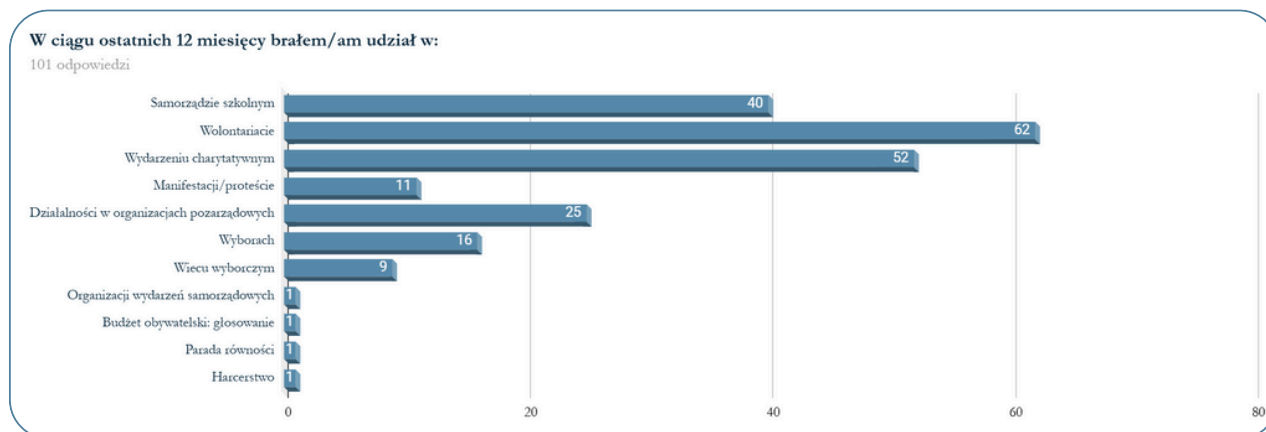
Wśród wskazywanych form aktywności najczęściej pojawiał się wolontariat – odpowiedź „Wolontariacie” zaznaczono łącznie 62 razy (zarówno jako samodzielna odpowiedź, jak i w połączeniu z innymi formami). Na drugim miejscu znalazły się wydarzenia charytatywne – „Wydarzeniu charytatywnym” zostało wskazane 52 razy, co pokazuje, że działania pomocowe i akcje charytatywne są dla młodzieży ważnym obszarem zaangażowania.

Kolejną popularną formą było działanie w samorządzie szkolnym – odpowiedź „Samorządzie szkolnym” pojawiła się 40 razy, co świadczy o tym, że część uczniów angażuje się

w działalność reprezentacyjną i organizacyjną w środowisku szkolnym. Działalność w organizacjach pozarządowych została wskazana 25 razy, co pokazuje, że istotna, choć mniejsza grupa młodzieży ma kontakt z trzecim sektorem.

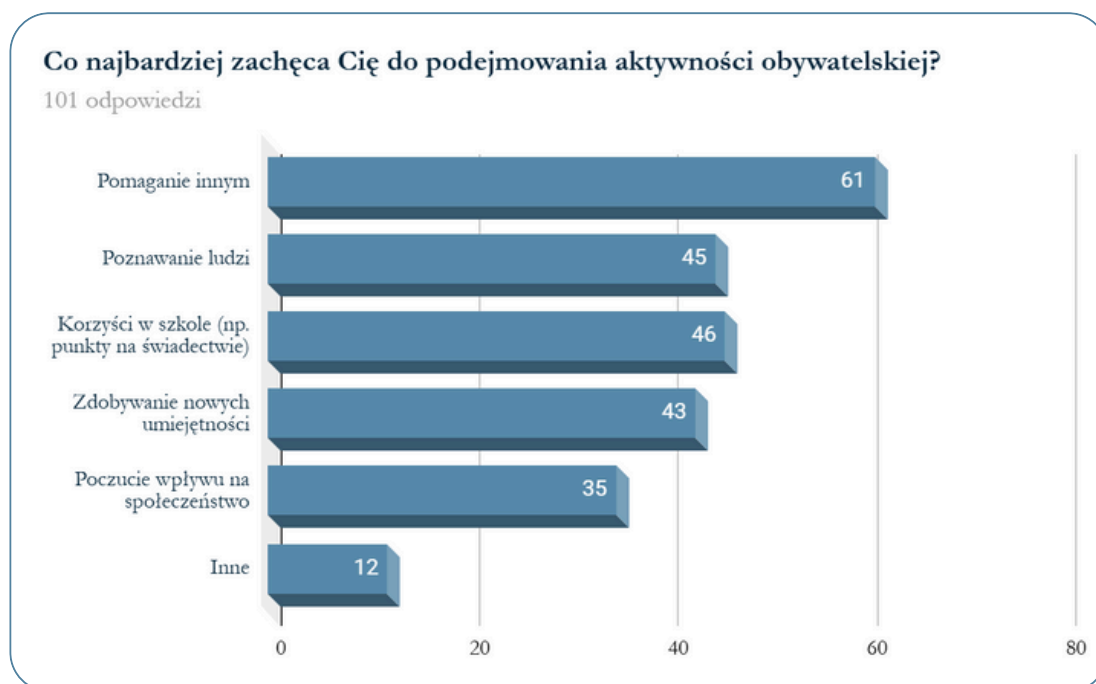
Rzadziej pojawiały się odpowiedzi związane z udziałem w życiu politycznym sensu stricto. „Wyborach” zostały wskazane 16 razy, „Manifestacji/proteście” – 11 razy, a „Wiecu wyborczym” – 9 razy, co odzwierciedla już bardziej zaawansowane formy uczestnictwa obywatelskiego, dostępne zwłaszcza starszym uczniom. Pojedynczy respondenci wskazywali też inne aktywności, takie jak udział w budżecie obywatelskim (głosowanie), Parada Równości, harcerstwo czy organizacja wydarzeń samorządowych (np. dożynki gminne) – każda z tych form pojawiła się 1 raz.

Ogólny obraz pokazuje, że wśród uczniów, którzy podejmują aktywność obywatelską, dominują działania o charakterze pomocowym i środowiskowym (wolontariat, akcje charytatywne, samorząd szkolny), natomiast formy bezpośrednio związane z polityką i procesami decyzyjnymi (wybory, wiece, manifestacje, budżet obywatelski) pojawiają się wyraźnie rzadziej.

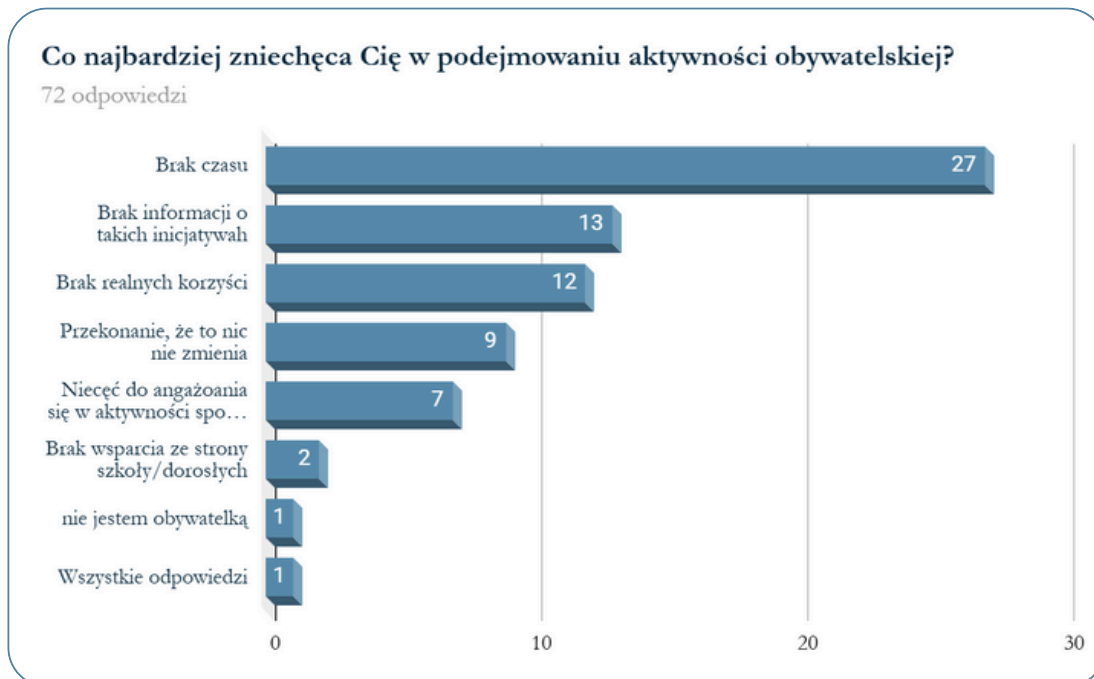

W pytaniu dotyczącym motywacji do podejmowania aktywności obywatelskiej uczniowie najczęściej wskazywali na czynniki o charakterze altruistycznym i społecznym. Najsilniejszą motywacją było pomaganie innym, które pojawiło się 61 razy, co pokazuje, że u podstaw działań obywatelskich leży przede wszystkim potrzeba wsparcia drugiego człowieka. Kolejnym czynnikiem zachęcającym uczniów do aktywności były korzyści szkolne, takie jak punkty na świadectwie – tę odpowiedź zaznaczono 46 razy, co sugeruje, że część młodzieży widzi w działaniach obywatelskich również wymiar praktyczny. Niewiele rzadziej pojawiała się motywacja związana z poznawaniem ludzi, wskazana 45 razy, co świadczy o tym, że uczniowie doceniają społeczne aspekty zaangażowania.

Zdobywanie nowych umiejętności zostało wskazane 43 razy, co potwierdza, że aktywność obywatelska jest dla wielu młodych osób przestrzenią rozwoju osobistego. Poczucie wpływu na społeczeństwo pojawiło się 35 razy, a więc dla części uczniów istotnym czynnikiem jest przekonanie, że ich działania realnie coś zmieniają. Odpowiedź „inne” zaznaczono 12 razy, co obejmowało indywidualne, niesprecyzowane motywacje.

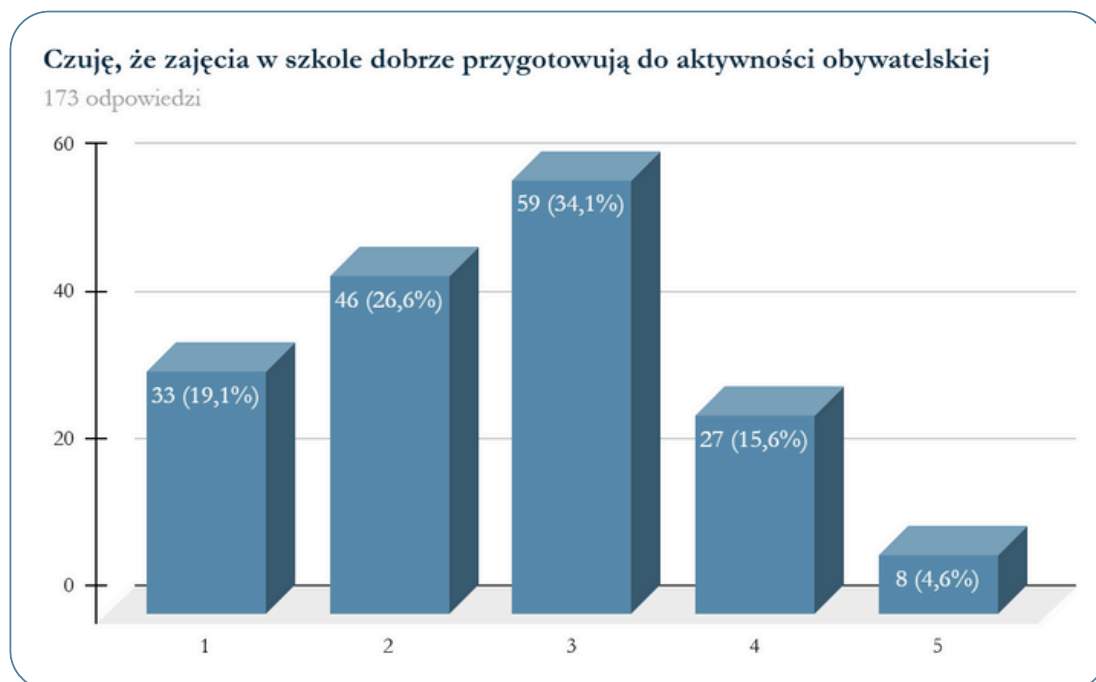

Wśród czynników zniechęcających uczniów do podejmowania aktywności obywatelskiej najczęściej wskazywanym problemem był brak czasu, który pojawił się w odpowiedziach 27 uczniów. Wynik ten sugeruje, że obciążenia szkolne i pozaszkolne stanowią główną barierę w angażowaniu się w działania społeczne. Drugą najczęściej wymienianą przeszkodą był brak informacji o takich inicjatywach, wskazany przez 13 osób, co pokazuje, że część uczniów nie wie, gdzie i jak może się zaangażować. Kolejną barierą był brak realnych korzyści, który zniechęca 12 uczniów, a także przekonanie, że takie działania „nic nie zmieniają”, wskazane przez 9 respondentów – co może świadczyć o pewnym poziomie sceptycyzmu wobec sensu aktywności społecznej. Niechęć do angażowania się w aktywności społeczne została wskazana przez 7 uczniów, natomiast brak wsparcia ze strony szkoły lub dorosłych pojawił się jedynie 2 razy, co sugeruje, że czynniki środowiskowe są stosunkowo rzadko postrzegane jako przeszkoda. Dodatkowo pojedyncze osoby podały odpowiedzi indywidualne, takie jak „wszystkie odpowiedzi” lub „nie jestem obywatelką”. Całość wskazuje, że młodzież najczęściej zniechęcają bariery praktyczne (czas, dostęp do informacji), a rzadziej motywacyjne czy światopoglądowe. Na pytanie to odpowiedziały ogółem 72 osoby.

W ocenie jakości przygotowania do aktywności obywatelskiej poprzez zajęcia szkolne dominują postawy sceptyczne i umiarkowane. Najliczniejszą grupę stanowią uczniowie, którzy wybrali odpowiedź 3 na pięciostopniowej skali – 59 osób, co wskazuje na neutralny lub niepewny stosunek do roli szkoły w kształtowaniu kompetencji obywatelskich. Aż 46 uczniów oceniło to przygotowanie nisko, wybierając 2, a 33 uczniów wybrało ocenę najniższą (1), co oznacza, że blisko połowa badanych uważa, iż zajęcia szkolne nie przygotowują ich dobrze do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Z drugiej strony jedynie 27 uczniów wskazało odpowiedź 4, a najwyższą możliwą ocenę 5 wybrało zaledwie 8 uczniów, co dowodzi, że pozytywne doświadczenia w tym zakresie należą do rzadkości. Ogólny rozkład odpowiedzi wyraźnie pokazuje, że młodzież ocenia edukację obywatelską w szkole jako niewystarczającą i wymagającą wzmocnienia zarówno pod względem praktycznych kompetencji, jak i zaangażowania uczniów w realne działania społeczne.

Pytanie otwarte:

W odpowiedziach uczniów na pytanie o to, jakie działania w szkole pomogłyby im lepiej rozumieć i realizować postawy obywatelskie, pojawiło się bardzo szerokie spektrum sugestii – od pojedynczych słów i żartobliwych komentarzy, przez proste deklaracje braku pomysłów, aż po rozbudowane, przemyślane propozycje dotyczące zmian w edukacji. Duża grupa uczniów odpowiadała krótko: „nic”, „nie wiem”, „brak” lub używała symbolicznych znaków. Tego typu wpisy pokazują, że część młodzieży nie zastanawia się nad edukacją obywatelską lub postrzega ją jako obszar, w którym szkoła nie może wnieść znaczącej wartości.

Wśród odpowiedzi merytorycznych bardzo często powtarzały się postulaty zwiększenia liczby zajęć związanych z WOS-em lub edukacją obywatelską. Wielu uczniów wskazywało jednak wprost na potrzebę wprowadzenia nowego przedmiotu lub lepszego prowadzenia dotychczasowych zajęć, tak aby skupiały się na praktycznym rozumieniu funkcjonowania państwa, praw człowieka, systemu podatkowego czy organizacji społecznych. Często pojawiały się również odpowiedzi dotyczące bardziej interesujących, angażujących lekcji, prowadzonych przez „nauczyciela z pasją”, z realnym odniesieniem do współczesnych problemów i sytuacji młodych obywateli.

Silnym wątkiem była także potrzeba praktycznej edukacji, obejmującej warsztaty, debaty, spotkania z przedstawicielami organizacji pozarządowych, symulacje procesów demokratycznych, analizę polskiej sceny politycznej czy wprowadzanie projektów

obywatelskich. Uczniowie podkreślali, że działania takie jak wykłady tematyczne, wycieczki edukacyjne, spotkania z samorządowcami oraz udział w aktywnościach szkolnych – wolontariacie, samorządzie uczniowskim czy akademiach - pozwalają im najlepiej zrozumieć istotę obywatelskiego zaangażowania. Część odpowiedzi wskazywała również na potrzebę lepszego informowania o dostępnych inicjatywach oraz większej przejrzystości systemu działań obywatelskich na poziomie szkoły.

Pojawiały się także propozycje dotyczące większego powiązania edukacji obywatelskiej z życiem codziennym, w tym nauki o podatkach, prawach obywateli, zasadach funkcjonowania państwa czy przygotowania do dorosłości - wiele osób podkreślało, że to właśnie te elementy są najbardziej przydatne. Niektórzy uczniowie sugerowali natomiast działania bardziej symboliczne, takie jak pielęgnowanie tradycji narodowych czy śpiewanie hymnu, inni wręcz przeciwnie, gdyż postulowali mniej czasu spędzanego w szkole, podkreślając, że przeładowany plan lekcji utrudnia realne angażowanie się w aktywności społeczne.

Część II. Raport z przeprowadzonego badania

1. Podstawa opracowania raportu

Raport został opracowany na podstawie danych zebranych w ramach badania przeprowadzonego w ramach projektu Skuteczni już na starcie! - projekt popularyzacji postaw obywatelskich w środowisku uczniowskim w związku z realizacją zadania publicznego finansowanego ze środków otrzymanych w 2025 r. od Ministra Edukacji w ramach programu „Młodzi Obywatele”. Badanie miało na celu diagnozę poziomu wiedzy, świadomości oraz aktywności obywatelskiej uczniów szkół ponadpodstawowych w Polsce, a także identyfikację preferowanych i stosowanych przez nich sposobów realizacji postaw obywatelskich. Zastosowaną metodą badawczą było ilościowe badanie sondażowe, przeprowadzone w formie ankiety internetowej (CAWI). Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety stworzony w Formularzach Google, dostępny dla uczniów w formule anonimowej i dobrowolnej.

Kwestionariusz składał się z kilku części tematycznych. W części metryczkowej respondenci podali podstawowe cechy społeczno-demograficzne, takie jak wiek, płeć, typ szkoły oraz miejsce zamieszkania. Druga część dotyczyła wiedzy obywatelskiej. Trzecia część obejmowała pytania dotyczące postaw obywatelskich. Czwarta część badała praktyki obywatelskie oraz gotowość do weryfikowania informacji. W części dotyczącej motywacji i barier uczniowie wskazywali natomiast, co zachęca ich do podejmowania aktywności społecznych oraz co im w tym przeszkadza. Ostatnia część kwestionariusza miała charakter eksploracyjny i zawierała pytanie otwarte o oczekiwania edukacyjne, dotyczące działań szkolnych, które mogłyby pomóc w lepszym rozumieniu i realizowaniu postaw obywatelskich.

Wśród 173 respondentów biorących udział w badaniu największą grupę stanowili uczniowie w wieku 15 lat, którzy odpowiadają za 42,8% wszystkich odpowiedzi. Drugą pod względem liczebności grupą byli szesnastolatki, stanowiący 31,2% próby, czyli w większości uczniowie klas drugich. Uczniowie w wieku 17 stanowili 11% badanych, a osiemnastolatki 12,7%. Najmniej liczną kategorię stanowią respondenci w wieku 19 lat i więcej, którzy łącznie odpowiadają jedynie za 2,3% próby.

2. Wnioski

2.1. Wiedza obywatelska

Przeprowadzone badanie dostarcza wielowymiarowego obrazu wiedzy, postaw oraz praktyk obywatelskich uczniów szkół ponadpodstawowych w Polsce. Analiza danych empirycznych wskazuje, że poziom wiedzy obywatelskiej młodzieży jest zróżnicowany i selektywny. Stosunkowo wysoki w odniesieniu do podstawowych pojęć ustrojowych i głośniejszych wydarzeń politycznych, natomiast wyraźnie niższy w zakresie mechanizmów funkcjonowania państwa, procedur demokratycznych oraz roli instytucji i organów publicznych, w szczególności na poziomie europejskim.

Uczniowie i uczennice w zdecydowanej większości poprawnie identyfikują Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. jako najwyższy akt prawny. Jedyne pojedyncze osoby zaznaczyły odpowiedzi błędne, takie jak ustawa o służbie cywilnej czy rozporządzenie w sprawie zasad techniki prawodawczej. Wynik ten pokazuje, że fundamentalne pojęcie hierarchii aktów prawnych jest dla młodzieży dobrze znane. Można wnioskować, że młodzież rozumie nadrzędną rolę Konstytucji wobec innych aktów normatywnych, takich jak ustawy czy rozporządzenia, nawet jeśli szczegółowa znajomość procedur stanowienia prawa lub zakresów kompetencyjnych poszczególnych organów może być zróżnicowana. Taki poziom wiedzy stanowi istotną podstawę do dalszego rozwijania świadomości dotyczącej systemu źródeł prawa, zasad legalizmu oraz znaczenia zgodności aktów niższego rzędu z Konstytucją.

Ponadto uczniowie i uczennice wykazują dobrą orientację w zakresie podstawowych praw wyborczych i aktualnych wydarzeń politycznych. Można wnioskować, że uczennice i uczniowie posiadają podstawowe kompetencje niezbędne do świadomego uczestnictwa w procesach wyborczych, w szczególności w zakresie rozumienia, kto i na jakich zasadach może brać udział w wyborach oraz jak często odbywa się zmiana składu władzy ustawodawczej. W pytaniu o długość kadencji Sejmu największa grupa uczniów, bo 118, prawidłowo podała cztery lata. Na pytanie, kto może głosować w wyborach do Sejmu aż 145 osób poprawnie zaznaczyło obywateli polskich po ukończeniu 18 lat. Taki poziom wiedzy stanowi istotny kapitał wyjściowy dla dalszego kształtowania postaw obywatelskich oraz pogłębiania rozumienia bardziej złożonych mechanizmów demokracji przedstawicielskiej. Jednocześnie wyniki te mogą świadczyć o skuteczności dotychczasowej edukacji szkolnej w przekazywaniu podstawowych treści formalnych z zakresu ustroju państwa i praw wyborczych. Wskazują one jednak także na potrzebę dalszego rozwijania edukacji obywatelskiej w kierunku pogłębionego

rozumienia praktycznych konsekwencji tych zasad, tak aby wiedza deklaratywna była uzupełniana o kompetencje analityczne i praktyczne.

Analiza wyników wskazuje na istotne niejasności w wiedzy uczniów dotyczącej kompetencji organów stojących na straży uczciwości procesu wyborczego. Młodzież wykazuje ogólne rozumienie potrzeby istnienia instytucji nadzorujących wybory, jednak konkretne role Sądu Najwyższego, Państwowej Komisji Wyborczej czy Trybunału Konstytucyjnego są mylone. W pytaniu o organ stwierdzający ważność wyborów do Sejmu i Senatu odpowiedzi rozłożyły się po równo między poprawny Sąd Najwyższy i błędną Państwową Komisję Wyborczą (po 62 wskazania), natomiast 49 uczniów wskazało Trybunał Konstytucyjny. Sytuacja ta wskazuje, że kompetencje obu instytucji często są przez uczniów utożsamiane i wymagają lepszego wyjaśnienia w ramach edukacji obywatelskiej.

Natomiast znajomość progu wyborczego wśród uczniów szkół ponadpodstawowych można ocenić jako częściową i nierównomierną. Co prawda największa grupa respondentów (99 osób) prawidłowo wskazała obowiązującą w Polsce wartość progu wyborczego dla partii politycznych, jednak niemal równie liczna grupa badanych (74 osoby) udzieliła odpowiedzi błędnych, najczęściej wskazując próg w wysokości 8%. Oznacza to, że znaczna część uczniów nie posiada precyzyjnej wiedzy na temat zasad uczestnictwa partii politycznych w podziale mandatów parlamentarnych. Wynik ten wskazuje na ograniczone rozumienie mechanizmów systemu wyborczego oraz ich konsekwencji dla funkcjonowania sceny politycznej. Brak świadomości znaczenia progu wyborczego może prowadzić do trudności w zrozumieniu, dlaczego niektóre ugrupowania, mimo uzyskania znacznego poparcia społecznego, nie uzyskują reprezentacji w Sejmie. Może to również utrudniać właściwą interpretację wyników wyborów parlamentarnych oraz ocenę relacji między liczbą oddanych głosów a faktycznym składem organów przedstawicielskich. Uzyskane dane sugerują potrzebę wzmocnienia edukacji obywatelskiej w zakresie praktycznego funkcjonowania systemu wyborczego, w szczególności poprzez omawianie skutków progów wyborczych dla partii politycznych, zasad podziału mandatów oraz wpływu tych mechanizmów na pluralizm polityczny i reprezentację interesów społecznych. Tego rodzaju wiedza jest kluczowa dla kształtowania świadomych postaw wyborczych oraz zrozumienia zasad demokracji przedstawicielskiej.

Analiza zaś odpowiedzi dotyczących wydarzeń bieżących pozwala sformułować wniosek, że uczniowie i uczennice wykazują większą orientację w wydarzeniach intensywnie obecnych w przekazie medialnym niż w faktach o charakterze systemowym i historycznym. Dobra znajomość wyników drugiej tury wyborów prezydenckich w 2025 roku kontrastuje z trudnościami w poprawnym wskazaniu wyników wyborów parlamentarnych z 2023 roku,

co sugeruje, że wiedza młodzieży jest w dużym stopniu zależna od aktualnego kontekstu medialnego i nie zawsze osadzona w szerszej perspektywie ustrojowej.

Fakt, że aż 160 respondentów poprawnie wskazało kto przeszedł do drugiej tury wyborów prezydenckich w Polsce w 2025 r., pokazuje, iż młodzież skutecznie przyswaja informacje pojawiające się w przestrzeni publicznej, w mediach tradycyjnych i cyfrowych oraz stanowią przedmiot publicznej debaty. Uczniowie i uczennice dobrze zapamiętują konkretne nazwiska i wyniki bieżących wydarzeń, są wrażliwi na tematy aktualne, dynamiczne i personalne, co stanowi istotny potencjał edukacyjny, który może być skutecznie wykorzystany w procesie kształcenia obywatelskiego. Aktualne wydarzenia polityczne mogą pełnić funkcję punktu wyjścia do pogłębionej analizy procesów demokratycznych, zasad wyborczych oraz relacji między obywatelami a władzą publiczną.

Dużo trudności sprawiło pytanie o wyniki wyborów parlamentarnych z 2023 roku. Tylko 86 uczniów zaznaczyło, że partia Prawo i Sprawiedliwość wygrała wybory parlamentarne w 2023 roku pod względem liczby głosów, uzyskując największą liczbę mandatów w Sejmie. Znacząca grupa wskazała odpowiedzi błędne: 47 wskazało na Platformę Obywatelską, a 19 na Koalicję Obywatelską. Pozostałe wskazania rozłożyły się na inne komitety. Wyniki te pokazują, że młodzież często myli wyniki wyborów z bieżącym układem politycznym, co wskazuje na niedostateczne śledzenie faktów dotyczących sceny politycznej. Uczniowie i uczennice mają trudności ze zrozumieniem, że liczba mandatów nie zawsze odpowiada faktycznej sile politycznej w tworzeniu rządu. Wnioskiem z tego jest konieczność wzmocnienia edukacji obywatelskiej w zakresie funkcjonowania systemu parlamentarnego, roli koalicji oraz mechanizmów tworzenia rządu, tak aby uczniowie rozumieli, że partia z największą liczbą mandatów niekoniecznie sprawuje władzę wykonawczą. W praktyce oznacza to m.in. organizowanie zajęć, w których młodzież analizuje rzeczywiste wyniki wyborów, symuluje negocjacje koalicyjne i obserwuje, jak układ mandatów wpływa na kształtowanie rządu.

Jednocześnie wyniki pokazują liczne luki w wiedzy dotyczącej zasady podziału władz. Choć najczęściej prawidłowo przyporządkowano do organów władzy wykonawczej Prezydenta RP i Radę Ministrów, to aż 64 uczniów błędnie wskazało Sejm i Senat jako organy władzy wykonawczej. Pokazuje to, że część młodzieży myli kompetencje władzy ustawodawczej i wykonawczej, co może wynikać z powierzchownego rozumienia podziału władz. Wyniki badania wskazują na potrzebę wzmocnienia nauczania podstawowych zasad ustrojowych, w szczególności zasady podziału władz, która oznacza rozdzielenie kompetencji między władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą w taki sposób, aby żadna z nich nie mogła dominować nad pozostałymi. Pozwala to na utrzymanie równowagi w państwie, zapobiega

koncentracji władzy i chroni prawa obywateli. Znajomość zasady podziału władz pozwoli uczniom i uczniom lepiej zrozumieć, kto podejmuje decyzje, jakie są kompetencje poszczególnych organów, jak działają mechanizmy kontroli i równowagi, a także jakie są konsekwencje naruszenia tej zasady.

Niepokojące są także wyniki dotyczące inicjatywy ustawodawczej obywateli. Choć 86 uczniów poprawnie wskazało, że prawo takie przysługuje grupie co najmniej 100 000 obywateli, niemal identyczna liczba respondentów udzieliła odpowiedzi błędnych. Pokazuje to, że mechanizmy demokracji bezpośredniej, w których obywatele mogą aktywnie uczestniczyć w procesie stanowienia prawa, nie są w pełni przyswajane przez młodzież. Znajomość prawa inicjatywy obywatelskiej jest niezwykle istotna, ponieważ uświadamia młodym ludziom, że demokracja to nie tylko udział w wyborach, lecz także realna możliwość wpływania na kształt prawa i polityki poprzez własne działania. Świadomość, że obywatele mają prawo zgłaszać projekty ustaw, wzmacnia poczucie sprawczości obywatelskiej, motywuje do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym i ułatwia zrozumienie roli społeczeństwa w systemie demokratycznym. Edukacja w tym zakresie powinna zatem koncentrować się na praktycznych przykładach, pokazując młodzieży, w jaki sposób inicjatywy obywatelskie funkcjonują w realnym świecie oraz jakie warunki należy spełnić, aby projekty ustaw mogły być procedowane.

Analiza odpowiedzi uczniów wskazuje, że młodzież stosunkowo dobrze orientuje się w natomiast w zakresie prerogatyw Prezydenta RP, potrafiąc wskazać zarówno stosowanie prawa łaski, jak i powoływanie sędziów, choć część respondentów nie była świadoma, że obie te kompetencje należą do katalogu uprawnień głowy państwa. Zdecydowana większość, bo 116 respondentów, poprawnie wskazała, że zarówno stosowanie prawa łaski, jak i powoływanie sędziów należą do kompetencji prezydenta.

Zdecydowanie dobrze rozpoznawana była również instytucja skargi konstytucyjnej, co świadczy o tym, że pojęcia związane z ochroną praw obywatelskich są w pewnym stopniu przyswajane przez uczniów. Skarga konstytucyjna została z kolei poprawnie zidentyfikowana przez aż 137 uczniów i uczennic jako pismo obywatela kierowane do Trybunału Konstytucyjnego. Jednak mała grupa respondentów myliła ją z prośbą o zmianę ustawy lub skargą do Rzecznika Praw Obywatelskich, co pokazuje, że pojęcia te bywają w odbiorze młodzieży zbliżone.

W obszarze kontroli państwowej i nadzoru, wyniki pokazują umiarkowaną wiedzę. Najwyższą Izbę Kontroli poprawnie wskazała większość uczniów, bo 117 respondentów, lecz znacząca liczba myliła ją z innymi instytucjami, co sugeruje trudności w powiązaniu instytucji z ich

faktycznymi kompetencjami. Aż 56 osób błędnie wybrało Senat lub Komisję Nadzoru Finansowego.

Podobnie rozkład odpowiedzi w pytaniu o powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich wskazuje na luki w znajomości zasad powoływania kluczowych instytucji stojących na straży praw obywatelskich. W pytaniu o powoływanie Rzecznika Praw Obywatelskich poprawnie odpowiedziało tylko 84 uczniów, wskazując Sejm za zgodą Senatu. Pozostali błędnie przypisywali tę kompetencję prezydentowi lub innym organom.

W przypadku samorządu terytorialnego wiedza była bardziej spójna, gdyż większość uczniów, bo 101, prawidłowo wskazała gminę jako podstawową jednostkę, choć pojawiały się też odpowiedzi błędne odnoszące się do powiatów i województw, co może świadczyć o potrzebie utrwalania wiedzy o strukturze administracyjnej państwa.

Szczególnie wyraźne braki ujawniają się w obszarze funkcjonowania instytucji Unii Europejskiej oraz udziału Polski w strukturach europejskich. W pytaniu o osobę reprezentującą Polskę w Radzie Europejskiej prawidłową odpowiedź, tj. Prezesa Rady Ministrów, wskazało jedynie 37 uczniów. Zdecydowana większość udzieliła odpowiedzi błędnych, z czego najwięcej, bo 93 osoby, uważało, że Polskę reprezentuje minister spraw zagranicznych, a kolejne 43 wskazały Prezydenta RP. Wynik ten pokazuje, że dla młodzieży rola poszczególnych organów w polityce europejskiej jest mało przejrzysta, a wiedza na temat funkcjonowania instytucji Unii Europejskiej wymaga wzmocnienia. Bardzo niski odsetek poprawnych odpowiedzi wskazuje, że edukacja europejska nie stanowi spójnego i dobrze utrwalonego elementu kształcenia obywatelskiego, mimo istotnej roli Unii Europejskiej w życiu politycznym i gospodarczym państwa. Widoczna jest potrzeba systematycznego włączania edukacji o Unii Europejskiej do programów nauczania, nie tylko w formie wiedzy teoretycznej, ale poprzez aktywności praktyczne, takie jak analiza procesów decyzyjnych w instytucjach UE, symulacje obrad Rady Europejskiej czy dyskusje nad wpływem decyzji europejskich na życie codzienne w Polsce. Takie działania mogłyby wzmocnić świadomość młodych obywateli i ich kompetencje w zakresie funkcjonowania państwa w szerszym kontekście europejskim.

Natomiast wiedza młodzieży na temat członkostwa Ukrainy w NATO jest bardzo dobra, bowiem 160 uczennic i uczniów poprawnie odpowiedziało, że Ukraina do NATO nie należy, podczas gdy tylko 13 udzieliło odpowiedzi błędnej. Tak, taki wynik wskazuje, że wiedza uczniów i uczennic w tym konkretnym zakresie jest wysoka, jednak jej przyczyny mogą być częściowo związane z bieżącą sytuacją geopolityczną. Temat członkostwa Ukrainy w NATO

był szeroko nagłaśniany w mediach krajowych i międzynarodowych od początku agresji rosyjskiej w 2022 roku, co zwiększa świadomość młodzieży w tym obszarze. Natomiast w przypadku pytania o to, czy Polska wspiera sankcje UE wobec Rosji, poprawnie odpowiedziało 142 uczniów i uczennic, a 31 zaznaczyło odpowiedź „nie”, co wskazuje na częściową niepewność lub rozbieżności w odbiorze informacji międzynarodowych. Wyniki tego pytania sugerują, że młodzież w dużej mierze jest świadoma aktualnych decyzji polityki zagranicznej Polski, jednak pewna część uczniów i uczennic wykazuje niepewność lub ma trudności w interpretacji informacji dotyczących polityki międzynarodowej. Może to wynikać z różnego sposobu przekazywania informacji w mediach lub braku systematycznego omawiania w szkole mechanizmów podejmowania decyzji na szczeblu międzynarodowym. Należy zaznaczyć, że istotne jest systematyczne włączanie do programu edukacji obywatelskiej treści dotyczące funkcjonowania organizacji międzynarodowych, ich kompetencji oraz roli Polski w strukturach bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej.

2.2. Świadomość i gotowość młodzieży do podejmowania aktywności obywatelskich

2.2.1. Postawy obywatelskie

Postawy obywatelskie to świadomy i aktywny udział w życiu społecznym i politycznym cechujący się odpowiedzialnością, dbaniem o dobro Ojczyzny oraz szacunkiem do stanowionego prawa.

Analiza postaw obywatelskich wskazuje na wysoki poziom deklaratywnego poparcia dla podstawowych norm i wartości obywatelskich. W części dotyczącej postaw obywatelskich uczniowie oceniali sześć stwierdzeń w pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało całkowity brak zgody, a 5 pełną zgodę. Większość badanych uznaje udział w wyborach za ważny obowiązek, dostrzega znaczenie działań społecznych oraz pozytywnie ocenia aktywność w organizacjach pozarządowych i samorządzie uczniowskim. Jednocześnie widoczna jest znaczna grupa odpowiedzi neutralnych, co sugeruje brak ugruntowanych przekonań lub niepewność w ocenie własnej roli obywatelskiej. Szczególnie istotne jest umiarkowane poczucie realnego wpływu na funkcjonowanie państwa, które może ograniczać gotowość do bardziej zaawansowanych form uczestnictwa obywatelskiego.

Wyniki wskazują, że świadomość znaczenia uczestnictwa w wyborach jest wśród młodzieży relatywnie wysoka, a idea powszechnego głosowania cieszy się szeroką akceptacją. W pytaniu dotyczącym przekonania, że każdy obywatel powinien brać udział w wyborach, uczniowie

w zdecydowanej większości wyrażali aprobatę dla tego obowiązku. Największą grupę stanowiły osoby wybierające najwyższy poziom zgody (83 osób), a kolejne 39 również popierało to stwierdzenie, choć w mniej stanowczy sposób. Dominująca postawa pozytywna pokazuje, że uczniowie i uczennice rozumieją związek między udziałem w wyborach a funkcjonowaniem demokracji, co może sprzyjać kształtowaniu obywatelskiej odpowiedzialności. Jednocześnie obecność odpowiedzi neutralnych, których udzieliło 30 uczniów i uczennic oraz negatywnych (jedynie 21 deklarowało brak zgody) wskazują na pewien dystans lub niepewność i sugerują, że część młodzieży może mieć wątpliwości co do faktycznego znaczenia własnego głosu lub postrzega udział w wyborach bardziej jako formalny obowiązek niż realny instrument wpływu. Wynik ten wskazuje na potrzebę dalszego wzmocnienia edukacji obywatelskiej, w której młodzi ludzie mieliby okazję doświadczać praktycznego znaczenia swoich decyzji wyborczych. W odniesieniu do poglądu, że udział w wyborach daje obywatelom realny wpływ na funkcjonowanie państwa, również dominowały postawy pozytywne. Zdecydowanie zgadzało się z tym stwierdzeniem 82 uczniów i uczennic, a 41 wyrażało zgodę w sposób umiarkowany. Jednocześnie wysoki odsetek odpowiedzi neutralnych (34) oraz 16 odpowiedzi negatywnych sugeruje, że część młodych ludzi pozostaje sceptyczna wobec praktycznej skuteczności udziału w wyborach, co może wynikać z obserwacji sceny politycznej lub ograniczonego doświadczenia obywatelskiego.

Należy zaznaczyć, że stwierdzenie dotyczące obowiązku obrony Ojczyzny w przypadku wojny spotkało się z poparciem większości uczniów i uczennic. Najlicniejsza grupa, bo 64 osoby zdecydowanie zgodziła się z takim obowiązkiem, a kolejne 53 wyraziły zgodę w sposób umiarkowany. To dobry wynik, zwłaszcza w kontekście popularnych stereotypów o braku zainteresowania młodzieży kwestiami bezpieczeństwa i obronności. Większość uczniów i uczennic w badaniu deklaruje akceptację dla obowiązku obrony Ojczyzny, co wskazuje na pewien poziom poczucia odpowiedzialności obywatelskiej i świadomości znaczenia bezpieczeństwa państwa. Jednocześnie warto zauważyć, że obecność odpowiedzi neutralnych (36) i negatywnych (20) pokazuje, iż młodzież nie postrzega tej kwestii w sposób jednoznaczny. Część osób może kierować się osobistymi przekonaniami moralnymi, lękiem lub sceptycyzmem wobec militarizmu. Z punktu widzenia edukacji obywatelskiej jest to sygnał, że warto wprowadzać działania umożliwiające refleksję nad obowiązkami obywatelskimi, odpowiedzialnością za państwo i rolą obronności w kontekście demokracji i bezpieczeństwa.

W pytaniu dotyczącym tego, czy uchylanie się od płacenia podatków nie jest przejawem postawy obywatelskiej aż 43 uczniów i uczennic zdecydowanie popierało to stwierdzenie, kolejne 45 zgadzało się w sposób umiarkowany, a 51 przyjęło postawę neutralną. Jedynie

34 osoby nie zgodziły się z takim ujęciem, co pokazuje, że choć większość młodzieży dostrzega znaczenie podatków dla funkcjonowania państwa, część uczniów i uczennic nie wiąże uczciwości podatkowej z obywatelskością lub nie ma w tej sprawie sprecyzowanych poglądów. Należy zastanowić się nad włączeniem do programów edukacji obywatelskiej zajęć i warsztatów, które w przystępny i praktyczny sposób wyjaśniłyby znaczenie podatków dla funkcjonowania państwa i lokalnej społeczności. Istotne jest ukazanie młodzieży, że system podatkowy umożliwia finansowanie usług publicznych, infrastruktury, edukacji czy opieki zdrowotnej, a uczciwe wywiązywanie się z obowiązków podatkowych jest przejawem odpowiedzialności obywatelskiej. Wskazane jest stosowanie metod aktywizujących, takich jak symulacje budżetu gminy, ćwiczenia w przygotowywaniu prostych rozliczeń czy analiza realnych efektów wydatków publicznych, aby uczniowie mogli dostrzec bezpośredni związek między podatkami a wspólnym dobrem.

Wyniki wskazują, że uczennice i uczniowie w dużej mierze rozumieją znaczenie organizacji pozarządowych jako przestrzeni do realizowania postaw obywatelskich, jednak wciąż istnieje grupa młodzieży, która nie dostrzega pełnego potencjału takiej aktywności. Stwierdzenie mówiące o tym, że postawy obywatelskie można realizować poprzez działanie w organizacjach pozarządowych, uzyskało szerokie poparcie. Łącznie 110 uczniów i uczennic (65 zdecydowanie zgadzających się i 45 zgadzających się) wyraża świadomość, że aktywność społeczna może wykraczać poza tradycyjne formy udziału obywatelskiego. Mimo to 50 odpowiedzi neutralnych świadczy o tym, że dla wielu uczniów i uczennic rola organizacji społecznych może być jeszcze nie do końca zrozumiała, a 13 odpowiedzi negatywnych pokazuje, że nie wszyscy łączą działanie w NGO z obywatelską aktywnością. Wskazuje to na potrzebę wzmocnienia edukacji obywatelskiej w zakresie funkcjonowania NGO, ich roli w społecznościach lokalnych oraz sposobów, w jakie młodzi ludzie mogą w nich realnie działać. Szkoły mogłyby więc systematycznie włączać zajęcia praktyczne, spotkania z przedstawicielami organizacji oraz projekty społeczne, które pozwolą uczniom bezpośrednio doświadczać wpływu ich działań i lepiej rozumieć mechanizmy współpracy społecznej.

Wydawałoby się, że zdecydowana większość młodzieży powinna postrzegać udział w samorządzie uczniowskim jako formę obywatelskiego zaangażowania. Wyniki wskazują jednak, że tylko nieco ponad połowa uczniów i uczennic (110 osób na 173) faktycznie tak uważa, a znacząca liczba osób pozostaje neutralna lub nie zgadza się z takim stwierdzeniem. To może sugerować kilka kwestii. Po pierwsze, samorząd uczniowski w praktyce nie zawsze jest postrzegany jako realne narzędzie wpływu na życie społeczności szkolnej, a bardziej jako obowiązek lub formalność. Po drugie, młodzież może nie dostrzegać związku między działaniami w szkole a postawą obywatelską, jeśli brakuje im doświadczeń pokazujących

konkretne efekty ich działań. Zaleca się wzmocnienie roli samorządu szkolnego poprzez tworzenie sytuacji, w których młodzież może realnie wpływać na decyzje i projekty szkolne, a także systematyczne komunikowanie znaczenia tej aktywności dla rozwijania postaw społecznych i obywatelskich.

2.2.2. Praktyki (aktywności) obywatelskie

Praktyki (aktywności) obywatelskie to konkretne zachowania stanowiące przejaw postaw obywatelskich. Wyrażają się one w aktywnym i świadomym uczestnictwie w życiu społecznym, np. poprzez realizację praw i obowiązków obywatelskich, angażowanie się w inicjatywy na rzecz ogółu społeczeństwa, poszerzanie swojej wiedzy na temat funkcjonowania państwa i jego organów. Może być to np. śledzenie wiadomości o bieżących wydarzeniach w Polsce i na świecie, pogłębianie wiedzy na temat bieżących wydarzeń oraz funkcjonowania państwa (czytanie artykułów, słuchanie podcastów), angażowanie się w działalność samorządu szkolnego, angażowanie się w wolontariat, akcje charytatywne, manifestacje, itp.

W obszarze praktyk obywatelskich ujawnia się wyraźna rozbieżność pomiędzy deklarowanymi postawami a faktycznym zaangażowaniem. Mniej niż połowa badanych uczniów i uczennic brała udział w jakiegokolwiek formie aktywności obywatelskiej w ciągu ostatnich 12 miesięcy, a znaczna część nie podejmowała żadnych działań tego typu. Dominują formy aktywności o charakterze pomocowym i środowiskowym, takie jak wolontariat, wydarzenia charytatywne czy działalność w samorządzie szkolnym, natomiast uczestnictwo w działaniach stricte politycznych i partycypacyjnych występuje sporadycznie.

Motywacje do podejmowania aktywności obywatelskiej mają przede wszystkim charakter altruistyczny i rozwojowy. Uczniowie angażują się, aby pomagać innym, zdobywać doświadczenie i rozwijać kompetencje społeczne. Relatywnie rzadziej wskazywane poczucie wpływu na rzeczywistość społeczną może świadczyć o ograniczonym poczuciu sprawczości obywatelskiej. Bariery aktywności mają głównie charakter praktyczny: brak czasu, nadmiar obowiązków szkolnych oraz niewystarczający dostęp do informacji o możliwościach zaangażowania.

W pytaniu o częstotliwość śledzenia wiadomości o bieżących wydarzeniach w Polsce i na świecie uczniowie najczęściej wskazywali, że robią to kilka razy w tygodniu, bowiem tak odpowiedziało 59 respondentów, co stanowi największą grupę. Niewiele mniej, bo 58 uczniów i uczennic, deklarowało, że śledzi wiadomości raz w tygodniu lub rzadziej, co sugeruje umiarkowany kontakt z informacjami publicznymi. 34 osoby przyznały, że robią to codziennie,

natomiast 22 osób nie śledzi wiadomości wcale, co może świadczyć o braku zainteresowania tematyką publiczną lub o ograniczonych nawykach informacyjnych. Wyniki wskazują, że większość uczniów i uczennic wykazuje podstawową świadomość zagrożeń związanych z dezinformacją i podejmuje wysiłek weryfikowania informacji, co świadczy o rosnącej kulturze medialnej młodzieży. W pytaniu dotyczącym weryfikowania informacji o bieżących wydarzeniach, które uczniowie czytają w internecie lub słyszą od znajomych, największa grupa respondentów, bo 105 uczniów i uczennic, zadeklarowało, że stara się sprawdzać takie informacje. Jednocześnie znacząca liczba osób, które deklarują brak systematycznej kontroli lub trudności w ocenianiu wiarygodności źródeł, pokazuje, że kompetencje informacyjne nie są jeszcze powszechnie utrwalone. 44 osoby wybrały odpowiedź „trudno powiedzieć”, co może sugerować brak refleksji nad własnymi praktykami informacyjnymi lub nieregularne stosowanie weryfikacji. Najmniejsza grupa (24 osoby) przyznała, że informacji nie sprawdza, co wskazuje, że wciąż istnieje grupa młodych ludzi podatnych na niezweryfikowane treści. Wniosek ten podkreśla potrzebę systematycznego włączania w programy nauczania elementów edukacji medialnej i obywatelskiej, koncentrujących się na krytycznej analizie źródeł, rozpoznawaniu fake newsów i dezinformacji oraz rozwijaniu umiejętności świadomego korzystania z mediów cyfrowych. Dodatkowo wskazuje to na konieczność kształtowania postaw odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym, w tym w środowisku online, co jest kluczowe dla funkcjonowania w demokracji i podejmowania świadomych decyzji obywatelskich.

Natomiast wyniki badania wskazują, że doświadczenie bezpośredniego uczestnictwa w działaniach obywatelskich wśród młodzieży jest nadal ograniczone. Mniej niż połowa uczniów i uczennic deklaruje jakikolwiek udział w aktywnościach społecznych w ciągu ostatniego roku. Istotny jest również fakt, że duża liczba osób nie angażujących się w takie działania lub wstrzymujących się od odpowiedzi może odzwierciedlać niepewność co do tego, czym faktycznie jest aktywność obywatelska, a także brak poczucia wpływu na otoczenie. Wniosek płynący z tych obserwacji sugeruje konieczność wzmocnienia edukacji obywatelskiej w szkołach, poprzez oferowanie młodzieży praktycznych możliwości zaangażowania się w projekty społeczne, wolontariat, działalność samorządową czy inicjatywy lokalne. Równocześnie warto pracować nad świadomością tego, że różne formy aktywności, zarówno formalne, jak i nieformalne, mogą być uznawane za obywatelskie, aby młodzi ludzie mieli pewność, że ich działania mają realny wpływ. Natomiast w pytaniu dotyczącym udziału w ciągu ostatnich 12 miesięcy w wyszczególnionych formach aktywności uczniowie i uczennice mogli zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź (wskazane w ankiecie formy: udział w manifestacji/proteście, udział w wydarzeniu charytatywnym, udział w samorządzie szkolnym, wolontariat, udział w wiecu wyborczym, działalność w organizacjach

pozarządowych, udział w wyborach, udział w innych formach). Należy jednak zaznaczyć, że spośród 173 badanych 72 osoby w ogóle nie podały żadnej aktywności, co oznacza, że nie brały udziału w żadnej z wymienionych form działań obywatelskich lub po prostu pozostawiły to pytanie bez odpowiedzi. Wśród wskazywanych form aktywności najczęściej pojawiał się wolontariat (łącznie 62 razy, zarówno jako samodzielna odpowiedź, jak i w połączeniu z innymi formami). Na drugim miejscu znalazły się wydarzenia charytatywne (wskazane 52 razy), co pokazuje, że działania pomocowe i akcje charytatywne są dla młodzieży ważnym obszarem zaangażowania. Kolejną popularną formą było działanie w samorządzie szkolnym (pojawiła się 40 razy), co świadczy o tym, że część uczniów i uczennic angażuje się w działalność reprezentacyjną i organizacyjną w środowisku szkolnym. Działalność w organizacjach pozarządowych została wskazana 25 razy, co pokazuje, że istotna, choć mniejsza grupa młodzieży ma kontakt z trzecim sektorem. Rzadziej pojawiały się odpowiedzi związane z udziałem w życiu politycznym sensu stricto (udział w wyborach, manifestacjach, protestach, wiecach wyborczych) co odzwierciedla już bardziej zaawansowane formy uczestnictwa obywatelskiego, dostępne zwłaszcza starszym uczniom. Pojedynczy respondenci wskazywali też inne aktywności, takie jak udział w budżecie obywatelskim (głosowanie), Parada Równości, harcerstwo czy organizacja wydarzeń samorządowych (np. dożynki gminne) - każda z tych form pojawiła się 1 raz.

W pytaniu dotyczącym motywacji do podejmowania aktywności obywatelskiej uczennice i uczniowie najczęściej wskazywali na czynniki o charakterze altruistycznym i społecznym. Najsilniejszą motywacją było pomaganie innym, które pojawiło się 61 razy. Kolejnym czynnikiem zachęcającym uczniów i uczennice do aktywności były korzyści szkolne, takie jak punkty na świadectwie, gdyż tę odpowiedź zaznaczono 46 razy. Niewiele rzadziej pojawiała się motywacja związana z poznawaniem ludzi, wskazana 45 razy, co świadczy o tym, że uczniowie doceniają społeczne aspekty zaangażowania. To naprawdę bardzo pozytywny sygnał. Wyniki pokazują, że młodzież nie kieruje się wyłącznie korzyściami materialnymi. Najczęściej motywuje ich chęć pomagania innym, co jest podstawą świadomej postawy obywatelskiej. To oznacza, że młodzi ludzie mają rozwiniętą empatię i dostrzegają wartość działań społecznych w realnym życiu. Równocześnie fakt, że część uczniów i uczennic docenia również możliwość zdobycia punktów na świadectwie czy poznawania nowych osób, pokazuje, że potrafią łączyć przyjemne z pożytecznym i widzą wielowymiarowe korzyści z zaangażowania się. Takie podejście stanowi świetną podstawę do dalszego rozwijania ich kompetencji obywatelskich i społecznych. Młodzież zdecydowanie zasługuje na pochwałę za tę postawę. Młodzież postrzega aktywność obywatelską także jako przestrzeń do osobistego rozwoju. Fakt, że 43 osób wskazało zdobywanie nowych umiejętności jako motywację, świadczy o ich gotowości do uczenia się przez działanie i samodoskonalenia. Poczucie wpływu na

społeczeństwo, zaznaczone przez 35 osób, jest kolejnym bardzo pozytywnym elementem, Młodzi ludzie dostrzegają realny efekt swojego zaangażowania, co sprzyja budowaniu poczucia sprawczości obywatelskiej. Niewielka liczba odpowiedzi „inne” pokazuje, że indywidualne, mniej sprecyzowane motywacje również występują, ale nie dominują. Ogólnie te wyniki sugerują, że uczniowie i uczennice mają pozytywną świadomość roli obywatela aktywnego i widzą korzyści płynące z własnego działania. To zdecydowanie dobra baza do dalszego rozwijania kompetencji obywatelskich w szkołach.

Natomiast główne bariery w aktywności obywatelskiej młodzieży mają charakter praktyczny, a nie ideologiczny. Dominują ograniczenia czasowe (27 osób) i brak dostępu do informacji o możliwościach zaangażowania (13 osób). To sugeruje, że młodzi ludzie chcieliby działać, ale potrzebują lepszej organizacji, wsparcia i jasnej komunikacji ze strony szkół czy lokalnych instytucji. Rzadziej wskazywane czynniki, takie jak brak wiary w realny wpływ działań, czy niechęć do społecznej aktywności, pokazują, że sceptycyzm nie jest główną przeszkodą. Brak realnych korzyści zniechęca 12 osób, zaś przekonanie, że takie działania „nic nie zmieniają” wskazało 9 osób, co może świadczyć o pewnym poziomie sceptycyzmu wobec sensu aktywności społecznej. Niechęć do angażowania się w aktywności społeczne została wskazana przez 7 osób, natomiast brak wsparcia ze strony szkoły lub dorosłych pojawił się jedynie 2 razy, co sugeruje, że czynniki środowiskowe są stosunkowo rzadko postrzegane jako przeszkoda. Dodatkowo pojedyncze osoby podały odpowiedzi indywidualne, takie jak „wszystkie odpowiedzi” lub „nie jestem obywatelką”. To bardzo pozytywny sygnał. Potencjał obywatelski młodzieży jest wysoki, a odpowiednie działania edukacyjne, informacyjne i organizacyjne mogą go skutecznie wykorzystać. Warto więc inwestować w narzędzia ułatwiające dostęp do inicjatyw i harmonogramy pozwalające pogodzić je z obowiązkami szkolnymi i pozaszkolnymi.

Szczególnie istotnym wnioskiem płynącym z badania jest krytyczna ocena roli szkoły w przygotowaniu do aktywności obywatelskiej. Dominacja ocen niskich i neutralnych wskazuje, że uczniowie w większości nie czują się odpowiednio przygotowani do świadomego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Najliczniejszą grupę (59 osób) stanowią uczniowie, którzy wskazując, że zajęcia w szkole dobrze przygotowują do aktywności obywatelskiej wybrali odpowiedź 3 na pięciostopniowej skali, co wskazuje na neutralny lub niepewny stosunek do roli szkoły w kształtowaniu kompetencji obywatelskich. Aż 46 uczniów i uczennic oceniło to przygotowanie nisko, wybierając 2, a 33 wybrało ocenę najniższą (1), co oznacza, że blisko połowa badanych uważa, iż zajęcia szkolne nie przygotowują ich dobrze do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Wyniki pytania otwartego potwierdzają potrzebę wzmocnienia praktycznego, angażującego wymiaru edukacji obywatelskiej oraz lepszego powiązania treści szkolnych z realnymi doświadczeniami młodych ludzi. W odpowiedziach uczniów i uczennic na pytanie o to, jakie działania w szkole pomogłyby im lepiej rozumieć i realizować postawy obywatelskie duża grupa uczniów i uczennic odpowiadała krótko: „nic”, „nie wiem”, „brak” lub używała symbolicznych znaków. Tego typu wpisy pokazują, że część młodzieży nie zastanawia się nad edukacją obywatelską lub postrzega ją jako obszar, w którym szkoła nie może wnieść znaczącej wartości. Wśród odpowiedzi merytorycznych bardzo często powtarzały się postulaty zwiększenia liczby zajęć związanych z WOS-em lub edukacją obywatelską. Wiele osób wskazywało jednak wprost na potrzebę wprowadzenia nowego przedmiotu lub lepszego prowadzenia dotychczasowych zajęć, tak aby skupiały się na praktycznym rozumieniu funkcjonowania państwa, praw człowieka, systemu podatkowego czy organizacji społecznych. Często pojawiały się również odpowiedzi dotyczące bardziej interesujących, angażujących lekcji, prowadzonych przez „nauczyciela z pasją”, z realnym odniesieniem do współczesnych problemów i sytuacji młodych obywateli. Silnym wątkiem była także potrzeba praktycznej edukacji, obejmującej warsztaty, debaty, spotkania z przedstawicielami organizacji pozarządowych, symulacje procesów demokratycznych, analizę polskiej sceny politycznej czy wprowadzanie projektów obywatelskich. Część odpowiedzi wskazywała również na potrzebę lepszego informowania o dostępnych inicjatywach oraz większej przejrzystości systemu działań obywatelskich na poziomie szkoły. Pojawiały się także propozycje dotyczące większego powiązania edukacji obywatelskiej z życiem codziennym, w tym nauki o podatkach, prawach obywateli, zasadach funkcjonowania państwa czy przygotowania do dorosłości - wiele osób podkreślało, że to właśnie te elementy są najbardziej przydatne. Niektórzy uczniowie sugerowali natomiast działania bardziej symboliczne, takie jak pielęgnowanie tradycji narodowych czy śpiewanie hymnu, inni wręcz przeciwnie, gdyż postulowali mniej czasu spędzanego w szkole, podkreślając, że przeładowany plan lekcji utrudnia realne angażowanie się w aktywności społeczne.

3. Rekomendacje

Na podstawie przeprowadzonych analiz można sformułować następujące rekomendacje:

1. Wzmocnienie praktycznego wymiaru edukacji obywatelskiej

Edukacja obywatelska powinna w większym stopniu koncentrować się na praktycznych aspektach funkcjonowania młodego obywatela w demokratycznym państwie prawnym. Dane empiryczne wskazują, że uczniowie i uczennice najlepiej przyswajają i rozumieją postawy

obywatelskie, gdy mogą je doświadczać w praktyce.

Wzmocnienie praktycznego wymiaru edukacji obywatelskiej mogłoby obejmować m.in.:

- **praktyczne warsztaty**

Warsztaty powinny umożliwiać uczniom i uczennicom zdobycie kompetencji zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, przydatnych w codziennym funkcjonowaniu obywatelskim. Mogłyby to być warsztaty z korespondencji oficjalnej i savoir-vivre w Internecie oraz zajęcia koncentrujące się na przygotowywaniu wniosków, petycji i apeli. W trakcie takich warsztatów uczniowie i uczennice uczą się, jak formułować swoje postulaty, przedstawiać argumenty w sposób merytoryczny i przekonujący, a także jak skutecznie kierować dokumenty do odpowiednich instytucji i organizacji.

Wartościowe byłyby także warsztaty z wystąpień publicznych i komunikacji interpersonalnej, w ramach których młodzież ćwiczy prezentowanie własnych opinii i argumentów przed grupą, prowadzenie dyskusji, a także odpowiadanie na pytania i kontrargumenty.

- **mini projekty obywatelskie**

Mini projekty obywatelskie organizowane przez uczniów i uczennic, jak np. akcja charytatywna, kampania informacyjna, wydarzenie ekologiczne lub kulturalne, czy projekt edukacyjny mogą pozwolić młodym obywatelom i obywatelkom realnie wpływać na życie szkoły lub społeczności lokalnej. Podczas takich przedsięwzięć młodzi ludzie uczą się współpracy, planowania, podejmowania decyzji oraz odpowiedzialności za wspólny efekt. Realizacja własnych projektów pozwala im również lepiej zrozumieć, jak funkcjonują organizacje społeczne i samorządowe, jakie kompetencje są potrzebne do skutecznego działania, a także jakie znaczenie mają ich własne działania dla otoczenia. Takie doświadczenia mogą zwiększać motywację uczniów i uczennic do angażowania się w życie społeczne i rozwijać ich postawy obywatelskie w praktyczny, namacalny sposób.

- **debaty oksfordzkie i moderowane dyskusje**

Udział w debatach i dyskusjach na aktualne tematy społeczne może umożliwić uczennicom i uczniom praktyczne rozwijanie umiejętności argumentowania i krytycznego myślenia. W trakcie przygotowań i samej dyskusji uczennice i uczniowie uczą się formułować spójne, logiczne argumenty, analizować dostępne informacje oraz oceniać różne punkty widzenia,

co może sprzyjać wyrobieniu zdolności do samodzielnego myślenia i podejmowania świadomych decyzji. Debaty i dyskusje mogą także wspierać rozwój kompetencji komunikacyjnych. Uczestnicy i uczestniczki mogą ćwiczyć jasne i przekonujące wyrażanie własnych opinii, a jednocześnie uczyć się uważnego słuchania innych, reagowania na kontrargumenty i prowadzenia konstruktywnej wymiany poglądów. Ponadto, udział w debatach i dyskusjach może zwiększać świadomość społeczną i obywatelską uczniów i uczennic. Omawianie realnych problemów społecznych, politycznych czy ekologicznych pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy funkcjonowania państwa, znaczenie praw obywatelskich i rolę jednostki w społeczeństwie. Debaty, szczególnie te organizowane w formie konkursów między szkołami, wprowadzają element motywacji i zaangażowania. Uczennice i uczniowie mogą doświadczać satysfakcji z przygotowania i osiągnięcia efektów własnej pracy. Wreszcie, poprzez pracę zespołową nad przygotowaniem argumentów, debaty uczą się współpracy, negocjacji i odpowiedzialności za wspólne zadanie, co może stanowić cenne przygotowanie do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim.

- **symulacje społeczne**

Symulacje społeczne umożliwiają uczniom rozwijanie umiejętności współpracy, negocjowania i wypracowywania kompromisów, przy minimalnym współzawodnictwie indywidualnym czy grupowym. W odróżnieniu od gier edukacyjnych, nie przewidują wyraźnych zwycięzców i przegranych. Stosowane w edukacji dzieci i młodzieży, pozwalają zobrazować typowe relacje społeczne, przy jasno określonych celach i rolach uczestników, co sprzyja praktycznemu rozumieniu mechanizmów funkcjonowania społeczności. Przykładami z tego zakresu mogą być: symulacje procesu podejmowania decyzji, w którym pracodawcy oraz przedstawiciele pracowników muszą osiągnąć porozumienie co do ważnych dylematów ekonomicznych, symulacje rozwiązywania nieporozumień między ludźmi reprezentującymi różne kultury, symulacje rozwijania strategii, których celem jest zwycięstwo w wyborach politycznych, symulacje procesu rozwiązywania konfliktów między nauczycielem i uczniami w typowych sytuacjach szkolnych, czy symulacje posiedzenia Sejmu i Senatu lub rady gminy oraz symulacje negocjacji.

- **spotkania z ekspertami i praktykami**

Spotkania z ekspertami i praktykami dalyby uczennicom i uczniom możliwość poznania, jak w praktyce działają urzędy, organizacje i instytucje społeczne. Dzięki rozmowom i obserwacji mogłyby lepiej zrozumieć, jakie umiejętności, postawy i zachowania są potrzebne, by skutecznie działać w społeczeństwie i podejmować odpowiedzialne decyzje.

Spotkania z pracownikami administracji publicznej i samorządu terytorialnego, z przedstawicielami organizacji społecznych, wolontariuszami i liderami organizacji społecznych, charytatywnych, ekologicznych czy kulturalnych, przedstawicielami instytucji edukacyjnych, domów kultury, bibliotek czy muzeów, a także z przedstawicielami otoczenia społeczno-gospodarczego mogą inspirować młodzież do własnych inicjatyw, zwiększać świadomość problemów społecznych i lokalnych, rozwijać umiejętność komunikacji, współpracy w grupie, kreatywnego rozwiązywania problemów, a także pokazywać, że obywatelska aktywność może przynosić realne efekty w codziennym życiu. Dodatkowo spotkania z przedstawicielami instytucji takich jak Rzecznik Praw Dziecka mogłyby przybliżyć młodzieży mechanizmy ochrony praw młodych obywateli, pokazać, w jaki sposób instytucje wspierają dzieci i młodzież w praktyce, a także zwiększyć świadomość uczniów i uczennic na temat ich własnych praw i możliwości ich egzekwowania.

2. Rozwijanie kompetencji informacyjnych i krytycznego myślenia

Rozwijanie kompetencji informacyjnych i krytycznego myślenia powinno stanowić jeden z kluczowych kierunków polityki edukacyjnej. Działania w tym obszarze powinny obejmować systematyczne kształcenie umiejętności analizy i oceny wiarygodności źródeł informacji, rozpoznawania dezinformacji, w tym fake newsów, treści typu deepfake, czy treści generowanych z wykorzystaniem sztucznej inteligencji oraz świadomego korzystania z mediów tradycyjnych i cyfrowych.

Istotne jest przygotowanie uczennic i uczniów do krytycznego odbioru treści o charakterze społecznym i politycznym, rozumienia mechanizmów wpływu medialnego oraz funkcjonowania instytucji publicznych i procesów demokratycznych. Kompetencje te powinny być uzupełnione o rozwijanie odpowiedzialnych postaw w środowisku cyfrowym, w tym umiejętności reagowania na hejt, mowę nienawiści i inne formy przemocy symbolicznej, zgodnie z zasadami prawa, etyki i kultury dialogu. Istotnym elementem edukacji informacyjnej jest bowiem przygotowanie młodzieży do odpowiedzialnego funkcjonowania w przestrzeni cyfrowej. Wzmacnianie kompetencji komunikacyjnych, empatii oraz odpowiedzialności za słowo sprzyja budowaniu bezpiecznego i szanującego różnorodność środowiska komunikacji online, zwiększa odporność na manipulację informacyjną oraz wspiera kształtowanie dojrzałych postaw obywatelskich w warunkach współczesnego społeczeństwa informacyjnego.

3. Budowanie poczucia sprawczości obywatelskiej uczennic i uczniów

Zaleca się, aby szkoły systematycznie podejmowały działania ukierunkowane na wzmacnianie

poczucia sprawczości obywatelskiej uczennic i uczniów, rozumianej jako przekonanie o realnym wpływie jednostki na otoczenie społeczne oraz procesy decyzyjne. W tym celu szkoły powinny tworzyć warunki sprzyjające aktywnemu uczestnictwu uczniów i uczennic w życiu szkoły i społeczności lokalnej.

Rekomenduje się wspieranie i rozwijanie działalności samorządu uczniowskiego jako przestrzeni rzeczywistego współdecydowania, a nie wyłącznie reprezentacji formalnej. Uczniowie powinni mieć możliwość inicjowania działań, zgłaszania postulatów, opiniowania regulaminów oraz współuczestniczenia w podejmowaniu decyzji dotyczących spraw szkolnych. Działania samorządu uczniowskiego należy traktować jako integralny element edukacji obywatelskiej, powiązany z realizacją celów wychowawczych i dydaktycznych szkoły.

Zaleca się również rozwijanie oferty kół zainteresowań i kół naukowych o profilu obywatelskim, społecznym i prawnym, które umożliwiają pogłębianie wiedzy o funkcjonowaniu państwa, instytucji publicznych oraz prawach i obowiązkach obywatelskich. Koła te mogą stanowić przestrzeń do pracy projektowej, analizy aktów prawnych, przygotowywania debat, symulacji procesów demokratycznych oraz działań informacyjnych skierowanych do społeczności szkolnej.

Istotnym elementem budowania sprawczości obywatelskiej jest wspieranie aktywności wolontariackiej i działań pomocowych, realizowanych zarówno na terenie szkoły, jak i poza nią. Zaleca się, aby szkoły aktywnie informowały uczniów i uczennice o możliwościach zaangażowania społecznego, współpracowały z organizacjami pozarządowymi oraz lokalnymi instytucjami, a także doceniały i upowszechniały przykłady uczniowskich inicjatyw na rzecz innych.

Ważne jest także zapewnienie uczniom dostępu do aktualnych informacji dotyczących życia szkoły, inicjatyw obywatelskich, konkursów, turniejów i projektów edukacyjnych. Przejrzysta komunikacja oraz regularne informowanie uczniów i uczennic o możliwościach udziału w działaniach społecznych sprzyjają zwiększeniu zaangażowania i poczucia współodpowiedzialności za wspólnotę szkolną.

Rekomenduje się organizowanie konkursów, turniejów i projektów tematycznych związanych z wiedzą o społeczeństwie, prawem, samorządnością oraz aktywnością obywatelską, które mogą wzmacniać motywację uczniów i uczennic do pogłębiania wiedzy i rozwijania kompetencji obywatelskich. Działania te powinny być powiązane z analizą podstawowych aktów prawnych, w szczególności Konstytucji RP, oraz z praktycznym rozumieniem zasad

funkcjonowania państwa i demokracji.

Podejmowanie wskazanych działań sprzyja kształtowaniu u uczniów i uczennic trwałego poczucia sprawczości, odpowiedzialności społecznej oraz gotowości do aktywnego uczestnictwa w życiu publicznym na kolejnych etapach życia.

4. Wsparcie samorządu uczniowskiego

Samorząd uczniowski jest obligatoryjnym organem w strukturze szkoły. Szkoła nie może zrezygnować z jego powołania, gdyż istnienie samorządu uczniowskiego wynika z prawa i jest częścią demokratycznego funkcjonowania szkoły. Brak istnienia samorządu uczniowskiego jest szczególnie istotny w kontekście konstytucyjnych i ustawowych gwarancji praw ucznia, w tym prawa do wyrażania opinii, współuczestniczenia w życiu szkoły oraz rozwijania postaw obywatelskich i demokratycznych. Samorząd uczniowski jest bowiem podstawowym narzędziem realizacji tych praw i wartości w praktyce szkolnej. Działanie w samorządzie uczniowskim to prawdziwa lekcja obywatelstwa i demokracji w praktyce. To tutaj uczniowie i uczennice mogą zobaczyć, że każdy głos ma znaczenie, a decyzje mogą wpływać na rzeczywistość. Dzięki działalności w samorządzie uczniowskim rozwijają postawy obywatelskie, takie jak odpowiedzialność, współdziałanie, troska o dobro wspólne czy szacunek dla innych. Działając w samorządzie uczniowskim uczą się współpracy, komunikacji, wyrażania opinii i odpowiedzialności. To właśnie w strukturach samorządowych rodzą się pomysły, które zmieniają szkołę na lepsze. Dzięki współpracy samorządu uczniowskiego z władzami szkoły uczniowie i uczennice mają realny wpływ na życie szkoły, a władze mogą lepiej odpowiadać na potrzeby młodzieży. Aby samorząd uczniowski działał skutecznie potrzebuje nie tylko zaangażowanych uczniów i uczennic, ale także świadomego opiekuna, który wspiera, doradza i szanuje głos młodzieży i dobrej współpracy z władzami szkoły, opartej na dialogu i wzajemnym zaufaniu.

Samorząd uczniowski powinien być traktowany jako integralny element procesu edukacyjnego i ważne narzędzie kształtowania kompetencji obywatelskich, a nie wyłącznie jako forma aktywności dodatkowej dla wąskiej grupy najbardziej zaangażowanych uczniów i uczennic. Programy kształcenia oraz praktyki szkolne powinny wspierać powszechne włączanie uczennic i uczniów w działania samorządu, tak aby mieli oni realną możliwość współuczestniczenia w podejmowaniu decyzji dotyczących życia szkoły.

Wskazane jest zapewnienie samorządowi uczniowskiemu rzeczywistej przestrzeni do działania, w tym jasnych kompetencji, opieki merytorycznej ze strony nauczycieli oraz wsparcia

organizacyjnego ze strony dyrekcji szkoły. Uczniowie i uczennice powinni otrzymywać pomoc w planowaniu działań, realizacji inicjatyw oraz w komunikowaniu swoich postulatów, co pozwoli im nabywać praktyczne umiejętności współpracy, odpowiedzialności i dialogu. Równocześnie istotne jest, aby działalność samorządu uczniowskiego była powiązana z treściami programowymi edukacji obywatelskiej i traktowana jako forma uczenia się przez działanie. Takie podejście sprzyja budowaniu poczucia sprawczości, wzmacnia identyfikację uczniów i uczennic ze wspólnotą szkolną oraz pozwala lepiej przygotować młodzież do aktywnego i świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym.

5. Poprawa komunikacji i informacji o możliwościach zaangażowania obywatelskiego

Zaleca się, aby szkoły w sposób systematyczny i przejrzysty informowały uczennice i uczniów o dostępnych formach zaangażowania obywatelskiego, społecznego i wolontariackiego, zarówno realizowanych na terenie szkoły, jak i w środowisku lokalnym. Brak wiedzy o możliwościach działania stanowi jedną z istotnych barier aktywności obywatelskiej młodzieży, dlatego komunikacja w tym zakresie powinna być traktowana jako element edukacji obywatelskiej, a nie wyłącznie jako działanie organizacyjne.

Szkoły powinny wykorzystywać różnorodne i dostosowane do młodzieży kanały komunikacji, takie jak szkolne strony internetowe, dzienniki elektroniczne, media społecznościowe, tablice informacyjne oraz bezpośrednie przekazy podczas godzin wychowawczych. Informacje o inicjatywach obywatelskich, projektach uczniowskich, działaniach samorządu szkolnego, wolontariacie, konkursach, turniejach czy konsultacjach powinny być przekazywane w sposób regularny, zrozumiały i aktualny.

Rekomenduje się także wyznaczenie w szkole osób lub zespołów odpowiedzialnych za koordynowanie i upowszechnianie informacji o działaniach obywatelskich, co ułatwi uczniom odnalezienie się w ofercie aktywności oraz zmniejszy barierę wejścia w działania społeczne. Istotne jest, aby uczniowie mieli jasność, gdzie mogą uzyskać informacje, do kogo się zwrócić oraz w jaki sposób mogą włączyć się w konkretne inicjatywy.

Poprawa komunikacji sprzyja zwiększeniu dostępności działań obywatelskich dla wszystkich uczniów i uczennic, w tym osób mniej aktywnych lub niepewnych swoich kompetencji. W dłuższej perspektywie wzmacnia to poczucie włączenia, sprawczości i współodpowiedzialności za życie wspólnoty szkolnej oraz lokalnej.

Skuteczni już na starcie! – projekt popularyzacji postaw obywatelskich w środowisku uczniowskim – Zadanie publiczne finansowane ze środków otrzymanych w 2025 r. od Ministra Edukacji w ramach programu „Młodzi obywatele” na podstawie umowy zawartej 21 lipca 2025 r. Wartość dofinansowania: 162 700 PLN Całkowita wartość zadania: 180 800 PLN.